

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Географічний факультет
Кафедра геодезії та картографії

На правах рукопису
УДК 528.946

**ОСОБЛИВОСТІ КАРТОГРАФУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ ІРАКУ
НА МЕЖІ ХІХ-ХХ ст.**

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Галузь знань: 10 «Природничі науки»

Спеціальність: 103 «Науки про Землю»

Освітня програма: «Картографія»

Випускна кваліфікаційна робота магістра
студента другого курсу ОКР "Магістр"
Зебарі Араза Мікдад Рашида

Науковий керівник:
доцент, кандидат географічних наук
Остроух Віталій Іванович

Допущено до захисту:

Протокол засідання кафедри № ___ від « ___ » _____ 20__ року

Завідувач кафедри

проф. Даценко Л.М.

Київ – 2021

ЗМІСТ

РЕФЕРАТ	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНИЙ НАРИС РОЗРОБКИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ КАРТИ ІРАКУ НА МЕЖІ ХІХ-ХХ ст.	6
1.1. Еволюція кордонів Іраку та формування політичної карти.	6
1.2. Розробка адміністративної карти.....	23
РОЗДІЛ 2. КАРТИ ІРАКУ, ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ ТА АНАЛІЗ	27
2.1. Топографічні карти	31
2.2. Особливості зображення об'єктів і передачі назв на великомасштабних картах території Іраку	35
РОЗДІЛ 3. АТЛАСНЕ КАРТОГРАФУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ ІРАКУ НА МЕЖІ ХІХ-ХХ ст.	45
3.1. Зображення території Іраку в атласах різного змісту та призначення	45
3.2. Атласи природничої тематики на територію Іраку	57
ВИСНОВКИ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	62

РЕФЕРАТ

В результаті виконання роботи було розглянуто загальні теоретичні відомості, необхідні для розуміння особливостей картографування території Іраку на межі XIX-XX ст.

Було опрацьовано та проаналізовано низку праць зарубіжних вчених щодо дослідження адміністративного устрою Іраку на межі XIX-XX ст. загалом, так і його змін зокрема. Розглянуті етапи процесу становлення кордонів Іраку: османського підпорядкування, британської окупації, етап після утворення сучасної держави. Регіон Іраку характеризувався тим, що він був одним із регіонів, які найбільш часто змінювали свої обриси у своїх політичних та адміністративних кордонах, а найголовнішими причинами цього були соціальні та політичні події, що відбулися в регіоні, і безліч урядів та осіб при владі, які конфліктували на різних етапах історії країни.

Процеси розвитку картографування в Іраці не обмежувались лише створенням карт, але також включали в себе спроби картографів розробити нові методи для зображення поверхні землі. У роботі зазначено, що розвиток картографії в Іраці проходив різні історичні етапи, паралельно з глобальними подіями, поки не досяг рівня сучасного технічного прогресу.

У роботі підкреслено, що дві світові війни також мали великий вплив на розвиток картографічного мистецтва в Іраці. З моменту створення Департаменту земельного кадастру у Багдаді виробництво карт і планів місцевості в країні активізувалось. Це виробництво було спрямоване на обслуговування британських інтересів.

Виконано детальний огляд карт та атласів, що характеризують картографування території Іраку в кінці XIX та на початку XX століття.

Робота викладена на 66 сторінках, має 4 рисунки, 2 таблиці. Список літератури нараховує 86 джерел, з яких 28 карти та атласи.

Ключові слова: адміністративна карта, топографічна карта, атлас, територія Іраку, карти Іраку, аналіз карт.

ВСТУП

Картографії країн Азії притаманні певні ознаки: одна частина створених карт мала риси, схожі із західноєвропейськими картами, друга – відображала власні картографічні традиції, які не мають нічого спільного з європейськими.

На землях, які входили до Іраку в XIX ст., відбувався підйом географічної культури. Накопиченню і поширенню географічних знань сприяли потреби у пізнанні великої території, оцінці її ресурсів, бурхливий розвиток торгівлі тощо.

Ірак – країна, що знаходиться на південному заході Євразії. Загальна площа країни 438 317 км², з яких на суходіл припадає 437 367 км², а на поверхню внутрішніх вод – 950 км². Офіційна назва країни – Республіка Ірак або Ірак (араб. العراق, جمهورية العراق – Джумухір'ят ель-Ірак). Назва країни походить від назви давнього шумерського міста Урук і вказує на древність історії країни. За іншою версією назва країни походить від давньоєврейського «урук», що означає між річками, оскільки країна лежить між ріками Тигр і Євфрат. Після арабського завоювання країни у VII–VIII століттях поступово назва набувала співзвучного арабського слова «ірак» – берег.

У різних країнах світу та Іраці в XIX ст. значного розвитку набули географічні науки: фізична географія, геологія, метеорологія і кліматологія, зоогеографія, народознавство тощо. У XIX ст. набувають значного розвитку роботи, що сприяли удосконаленню математичної основи карт, особливо під час відображення великих територій і Землі в цілому. Цьому сприяла й поява більш досконалих приладів, що забезпечили підвищення точності градусних вимірювань. Ще одна прикмета часу – початок застосування карт у наукових дослідженнях, завдяки яким було встановлено закономірності розподілу природних явищ на планеті, зональність клімату, рослинного покриву тощо.

Актуальність обраної теми полягає у потребі дослідження особливостей картографування території Іраку, вивчення певних ознак арабської картографічної школи. Саме у XIX ст. уперше зафіксовано й слово „картографія” в опублікованому бюлетені Географічного товариства у Парижі

за 1840 р., але тривалий час не існувало однозначного його тлумачення. З кінця XIX ст. географічна карта та її історія розглядаються як предмет окремої наукової дисципліни географічного циклу, при цьому історія картографії розглядається, за незначним винятком, як досягнення, отримані у європейських країнах. Тому дослідження картографування території Іраку на межі XIX-XX ст. є досить актуальним питанням історії картографії, яке надає можливість розкрити питання не тільки особливостей картографування території, а й застосування карт у різних сферах людської діяльності того часу.

Об'єкт і предмет дослідження. Загальним **об'єктом** дослідження у випускній кваліфікаційній роботі магістра виступає територія Іраку, а саме, землі, які входили до Іраку на межі XIX-XX ст. **Предметом** дослідження є аналіз створення та використання картографічних творів на територію Іраку в кінці XIX та на початку XX століття.

Метою випускної кваліфікаційної роботи магістра є обґрунтування основних методів створення та використання картографічних творів на територію Іраку, які відображають властивості, шляхи і способи формування картографічного зображення, джерела для створення картографічних творів того часу.

Для досягнення мети випускної кваліфікаційної роботи магістра поставлені наступні завдання:

- проаналізувати картографування території Іраку на межі XIX-XX ст.;
- дослідити еволюцію кордонів Іраку та формування політичної карти країни в кінці XIX та на початку XX століття;
- провести аналіз карт Іраку, їх види;
- розглянути перші топографічні карти території Іраку;
- дослідити атласне картографування території Іраку на межі XIX-XX ст.;
- проаналізувати атласи Іраку XIX-XX ст. різного змісту і призначення.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНИЙ НАРИС РОЗРОБКИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ КАРТИ ІРАКУ НА МЕЖІ ХІХ-ХХ ст.

1.1. Еволюція кордонів Іраку та формування політичної карти.

Після розпаду Османської імперії у період після закінчення Першої світової війни за ініціативи британського уряду було створено Спеціальний комітет з метою обговорення справ та кордонів новоствореної держави Ірак, який розташовувався в Алеппо. Головною вимогою, яку висував цей комітет було включення до території нової держави Ірак регіонів Діярбакир, Дейр-Еззор, Мосул, Багдад та Мухаммара [1]. Однак амбіції країн-переможниць у війні відіграли свою роль у формуванні кордонів Іраку та інших країн регіону, а угоди та договори, що підписувалися між цими країнами, зіграли свою роль у формуванні політичної карти всього Близького Сходу.

Ірак успадкував свої східні кордони від Османської імперії в результаті двосторонніх угод з Персією, формування північних кордонів було результатом угоди між Туреччиною та країнами, які на той час володіли мандатом на іракську територію. Що стосується південних та західних кордонів країни, то формування більшості із них були результатами домовленостей з відповідними сусідніми країнами, оскільки вони були окреслені поетапно між 1922-1937 роками [2].

У таблиці 1 наведено протяжність кордонів Іраку з сусідами на початку ХІХ століття.

Таблиця 1.

Сусідні країни	Довжина кордону
Іран	1515 км
Туреччина	305 км
Сирія	603 км
Йорданія	147 км
Саудівська Аравія	895 км
Кувейт	254 км
Всього	3719 км

I. Східний кордон. Східний кордон Іраку історично є одним з найдавніших фіксованих кордонів, і це найдовша межа кордону між Іраком та його сусідами. Його протяжність становить 1515 кілометрів, серед яких річковий кордон становить лише 194 кілометрів. Східний кордон починається у долині у регіоні Шатт-ель-Арабі на стику кордонів двох країн – Іраку та Ірану, а закінчується у водах Аравійської затоки [3].

Ірак скасував угоду про встановленн кордонів 16 вересня 1980 року через невиконання іранською стороною пов'язаних з ним положень, тим самим повернувши межу кордону в Шатт-ель-Арабі на лівий бік річки.

Процес фіксації кордонів між перською та османською державами тривав протягом тривалого періоду часу, оскільки формування кордону між ними відбувався на схемою «давання та забирання», то іноді розширюючись за рахунок Ірану, то зменшуючись, залежно від політичних умов за яких були укладені ті договори. Головною причиною цього є те, що прикордонна зона між двома країнами не є ні чіткою, ні стабільною [4].

Наступним етапом було підписання численних договорів, метою яких було покласти край прикордонним проблемам та потім присвоїти частину території кожній із двох сторін, і серед цих договорів найвідоміший був «Договір Захаб». Це була своєрідна спроба визначити межі між двома державами щодо панування над регіонами та містами кожної з них, тобто щодо формування прикордонних зон. Проте, на жаль, договір був втрачений у першій половині XVII століття.

За цим договором відбулося підписання ще низки договорів, але вони не принесли ніякого результату, оскільки ці договори не передбачали офіційне встановлення ліній кордонів, що визначають суверенітет однієї держави і підкреслюють суверенітет іншої держави. Загалом, вивчення питання делімітації османсько-перських кордонів потребувало детальних досліджень, що мали включати географічні, людські та економічні аспекти, згодо щодо яких дві країни не змогли досягти в той період [5].

Етапи процесу становлення східних кордонів Іраку можна узагальнити таким чином:

1. *Перший етап.* 31 березня 1847 року в результаті посередництва Великої Британії та царської Росії було укладено Другий Ерзурумський договір, який до певної міри можна розглядати як основу для встановлення кордону між двома державами [6].

Варто зазначити, що Перший Ерзурумський договір був підписаний 28 липня 1823 року і він підтвердив старі кордони, встановлені ще Зухабською угодою 1639 року. Тим самим залишилися неврегульованими всі прикордонні суперечки, які призвели до війни. Через неврегульованість питання про кордони серія прикордонних інцидентів у Курдистані в 1830-х ледве знову не привела до війни між Персією та Османською імперією. Тому в травні 1847 року в Ерзурумі був підписаний Другий договір, згідно з яким Курдистан був розділений між Персією та Османською імперією, і була призначена спеціальна комісія для демаркації кордону, яка завершила свою роботу до 1914 року.

У другому Ерзурумському договорі вперше згадується про делімітацію кордонів у регіоні Шатт-аль-Араб між двома країнами [7]. Відповідно до цього договору персидський уряд зобов'язався залишити османському уряду всі низовини, що знаходились в західній частині Захабської області. Крім цього, Персія також мала відмовитися від усіх своїх претензій на території, що включають в себе місто Сулайманія та його околиці. Що стосується Османської імперії, вона зобов'язалася залишити уряду Персії східну частину регіону Захаб, включаючи долину Ваді Каранд, оскільки вона офіційно визнала повний суверенітет перського уряду над містом Мухаммара та його портом, та острови Абадан і Мурсі. Що стосується території на східному березі Шатт-ель-Араб, що населяють арабські племена, то вони визнали своє підпорядкування Персії. Угода також передбачала право вільно проходити перським суднам в районі Шатт-аль-Араб від гирла річки Шатт-аль-Араб до точки зіткнення кордонів двох країн [8].

Положення цього договору вказують, що Османська імперія відмовилася від частини своїх територій, і відповідно трактування цієї частини договору було ускладнено через двозначності та неточності, оскільки цей договір містить ще пояснювальні додатки, що уклали між собою Персія та Османська імперія та дві держави-посередники [9]. З метою успішної реалізації договору, інженери, які відповідали за демаркацію кордону (проведення лінії державного кордону на місцевості з позначенням його спеціальними прикордонними знаками згідно з договорами про делімітацію кордонів і доданими до них картами та описами) були призначені представниками обох сторін для того, щоб визначити межі між ними та закріпити знаки на місцях. Між країнами було домовлено передати питання демаркації кордонів турецькій та перській владі після завершення підготовки карт [10]. Проте, у випадку, якщо між двома сторонами виникає будь-яка суперечка щодо будь-якого місця, то конфліктні моменти передаються на розгляд та координацію урядам Великобританії та Росії [11]. Незважаючи на договори, укладенні протягом другої половини 19 століття, і розміщення декількох знаків для прикордонної зони, всі ці зусилля не привели до вирішального результату. Однак, слід зазначити, що на початку 20 століття три чверті робіт з проведення лінії східного кордону Іраку було завершено [12].

2. Другий етап. 17 листопада 1917 року за посередництва двох країн було підписано протокол про визначення кордонів між Османською та Перською державами. Одна зі статей цієї угоди передбачала, що як тільки частина кордону встановлюється, це означає остаточне підтвердження її делімітації, тому вона не підлягає подальшому обговоренню або змінам.

Комітети з демаркації кордону розпочали своє перше засідання в грудні 1913 року і закінчили в жовтні 1914 року. Для прикордонної зони були проведені оглядові та триангуляційні роботи, а її межі були встановлені вздовж прикордонної лінії після того, як рівень лінії води був визначений на

лівому березі річки Шатт-аль-Араб. Таким чином, перший прикордонний знак був розміщений на узбережжі Аль-Харб між Мухаммарою та Басрою [13]. Члени британської команди провели масштабну оглядову роботу на більшій частині лінії кордону, яка простягалась від регіону Фау до 36-ї широти на північ, тоді як російська команда провела ці роботи на північ від цієї лінії. Крім того, була встановлена домовленість взяти масштаб, як основу в наступних картах, що становить 1 дюйм для географічного нахилу, тобто 1:7305. Цей масштаб використовували британські геодезисти, тоді як росіяни використовували інший масштаб, 1 дюйм = 2 версти, тобто 1:8400. Загалом, британські геодезисти обстежили територію понад 7500 квадратних миль прикордонних земель [13].

За допомогою методу триангуляції вдалося дослідити межі районів Умм-аль-Джир та Кут аль-Амара. Операції з'єднання трикутників виконувались одним із двох способів, шляхом вимірювання ребер трикутника металевим бруском, або за допомогою триангуляції використовуючи спеціальний прилад для вимірювання коротких нахилів кутів.

Результатом проведення триангуляційних робіт було завершення двадцяти п'яти нових карт [14]. Ці карти містили інформацію про кордон між Османською та Перською державами. Уздовж іракської прикордонної лінії було встановлено 126 прикордонних знаків (стовпів), і більшість цих знаків позначені на карті в масштабі 1:7305.

Кольорове наповнення цих карт містило декілька шарів, включаючи чорний, щоб проілюструвати лінії довготи та широти, а також невеликі водні об'єкти. Крім того, чорний колір використовувався при написанні назв різних населених пунктів, точок висотної поясності та прикордонних знаків. Що стосується коричневого кольору, то він вказував на особливості місцевості та контурні лінії карти. Що стосується синього кольору, він використовувався для позначення водних шляхів, червоний колір демонстрував лінії кордонів та її основні знаки, а також головні транспортні шляхи пунктирними лініями, та найбільші міські центри, а на деяких картах жовтий колір використовувався

для позначення меж сільськогосподарських територій. Важливо зазначити, що не дивлячись на те, що кожна карта містить багато різних топографічних об'єктів, до контурних ліній не було додано цифрові позначення. Що стосується міських населених пунктів, то на них було позначено центри міст, а також місця розташування мечетей, святинь, телеграфних ліній тощо.

Рис. 1.1. демонструє межу між турецькою та персидською державами, яка була визначена Комісією з питань кордонів, яка засідала протягом 1913-1914 років.

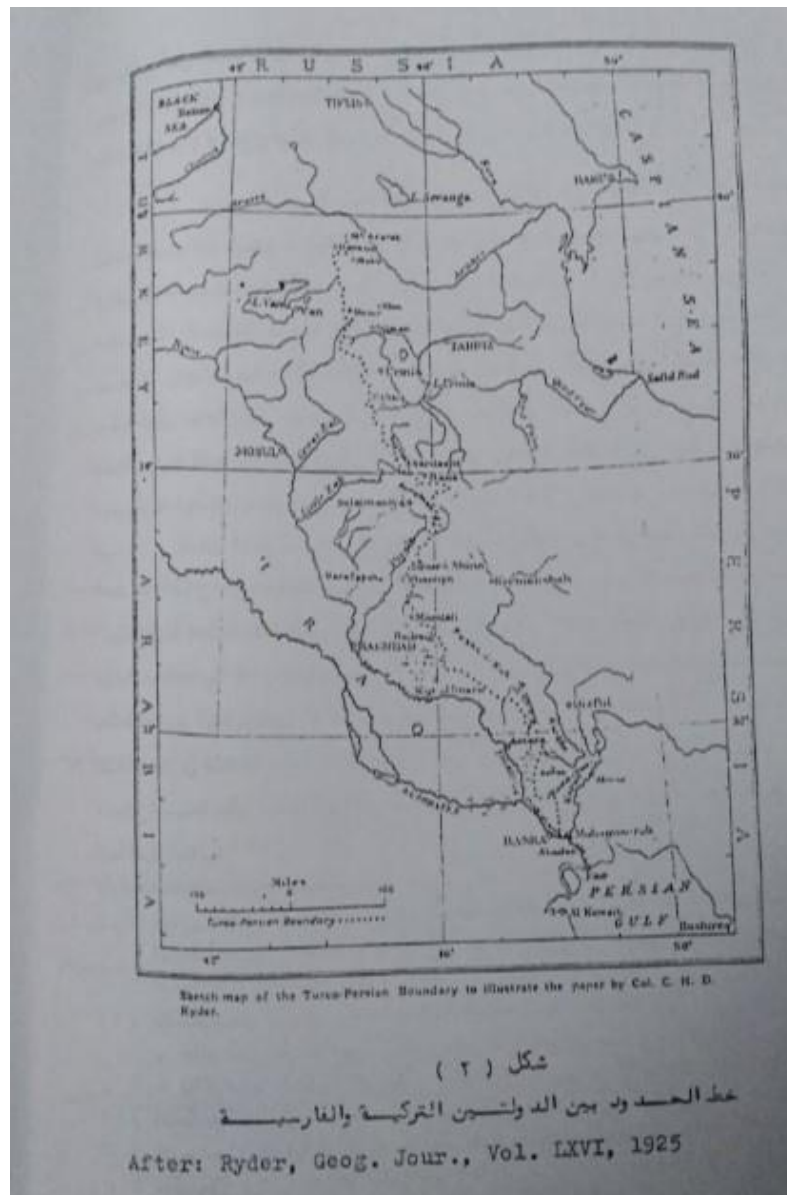

Рис. 1.1. Межа між турецькою та персидською державами, яка була визначена Комісією з питань кордонів, яка засідала протягом 1913-1914 років.

Ці карти були написані французькою мовою, і кожна табличка містила три системи мір. Перша є відносною мірою, а дві інших є лінійними мірами. Перша міра – географічні милі, а друга міра – англійська система мір (англійські міри). Кожна з цих карт відповідно була підписана членами комісії з демаркації кордонів.

Після формування національного уряду в Іраку в 1991 році та продовження прикордонних проблем, між двома країнами було домовлено про укладення нового договору, підписаного в липні 1937 року. Цей договір, як і його попередники, підтвердив узгодженість статей протоколів попередніх договорів, за винятком нових територій, які Іран отримав з самого початку, що стосуються регіону Шатт-аль-Араб, в межах відстані 7 кілометрів перед регіоном Абаданом у водах Шатт-аль-Араба, де межі в ньому проходять лінією долини у відповідь на бажання іранської сторони [15]. Ця угода також передбачала формування комітету зі встановлення прикордонних знаків та відновлення попередньо розміщених знаків, а також цією угодою передбачалося, що в роботу комітету з питань планування кордонів будуть залучені двоє спеціалістів з питань триангуляції, які необхідні комітету у зв'язку з наявністю географічних питань, пов'язаних з картографуванням. Комітет мав розробити нові карти кордонів масштабу 1:50 000, що містять топографічну зйомку площею щонайменше 5 квадратних кілометрів з кожного боку межової лінії [16]. Ірак брав активну участь у виконанні цього договору, але уряд Ірану не був готовий виконати ці домовленості через проблеми, які країна пережила на додаток до обставин Другої світової війни [17].

Останньою з договорів, пов'язаних зі стабілізацією прикордонної лінії між Іраком та Іраном, є Алжирська угода, яка була підписана 12 червня 1975 року. Угода містила додані три протоколи, пов'язані із сухопутними та річковими кордонами та безпекою кордонів. Ця угода була укладена відповідно до узгодження з наступними документами:

- Константинопольський протокол 1913 року та протоколи сесій делімітації кордонів за 1914 рік.
- Тегеранський протокол від 17 березня 1975 року.
- Протокол засідання міністрів закордонних справ підписаний у Багдаді 20 квітня та Алжирі 20 березня.
- Опис роботи з демаркації сухопутного кордону від 13 червня 1975 року.
- Карти масштабу 1:50 000, на яких проведена межа суші, а також місця розташування старих та нових стовпів.
- Документ, що стосується координат прикордонних стовпів.
- Аерофотознімки кордонів іраксько-іранських кордонів, де встановлені старі та нові прикордонні знаки.
- Крім того, протокол містить статті, що стосуються співпраці двох сторін щодо завершення розмітки кордонів стовпами, фотографування з повітря та нанесення карт, тощо.

Що стосується протоколу визначення меж річок між країнами, то перша і друга статті Алжирської угоди передбачають, що середина долини є межею між ними, починаючи з точки, в якій сухопутні кордони між двома країнами спускаються в Шатт-аль-Араб до моря. З огляду на те, що іранська сторона не реалізувала пов'язані з нею положення цього договору, Ірак нещодавно скасував цю угоду, як уже згадувалося раніше.

Таким чином, східна межа кордону на карті Іраку була предметом розвитку протягом тривалих періодів часу, що перевищували чотири століття, протягом яких процес визначення кордонів пройшов кілька етапів. Зокрема, на першому його етапі було визначено прикордонні райони (кордони), потім ця концепція трансформувалась у визначення лінії кордону відповідно до другого Ерзурумського договору, але процес демаркації відбувся лише після угоди 1918 року. Незважаючи на це, до цієї угоди неодноразово вносились зміни. З нашого огляду на ці події ми виявляємо, що політичні умови Османської імперії зіграли важливу роль у цьому плані. Слабкість і старість Османської

імперії стали очевидними в період після Першої Світової війни, поки вона не дозволила західним країнам, що мають амбіції щодо її територій, використовувати можливості втручатися у свої внутрішні та зовнішні справи [18].

II. Північна прикордонна лінія. Можливо, політичне маневрування та дипломатичні угоди були більш очевидними щодо окреслення північної прикордонної лінії Іраку [19,20], оскільки Ірак не мав історичного кордону з Туреччиною до 1924 року. Хоча фіксація цих кордонів зумовлена тристоронньою угодою, укладеною між Іраком, Великобританією та Туреччиною 5 червня 1926 року, однак головні політичні події сягають одинадцяти років до цього. Власне коли в червні 1915 року було видано розпорядження створити у Великобританії міністерський комітет на чолі з сером Морісом Джонсоном для вивчення «бажань» Великобританії в Османській Азії, тобто територій, на які вона претендує. Цей комітет представив детальний звіт із засідання після ознайомлення з важливими угодами, укладеними під час першої війни з Шаріфом Хусейном та французами. В остаточному звіті цього комітету було зазначено, що є необхідність звертати увагу на сфери, в яких британці мають більший інтерес, ніж займатись цілим регіоном Близького Сходу [21,22].

На цій підставі комітет провів північні межі проекту британського регіону, лінія, що простягалася від Акри на південь від Дамаску, потім через Пальміру, Дейр-Еззор, Равандуз.

Рішення британського керівництва, яке оголосив Марк Сайкс 16 грудня 1915 року про згоду Великої Британії передати Мосул французькому уряду, мав на меті досягнення двох цілей: компенсувати Франції поступку сирійського узбережжя на півдні - регіону Палестина; а друга мета - створити буферну зону між британською сферою впливу та російською [23].

Власне це призвело до підписання угоди Сайкса-Піко (підготовлена англійським дипломатом Марком Сайксом та французьким дипломатом Франсуа Жорж-Піко), за якою Франція та Великобританія готові визнати та

захистити незалежні арабські держави або федерацію арабських держав під головуванням арабського лідера в регіонах, за умови, що Франція та Великобританія в регіоні має право переваги в економічних проектах та фінансових позиках. Насправді угода передбачала встановлення панування (у формі прямої анексії і «сфер впливу») Великої Британії - в Іраку та Зайорданні; Франції - в Лівані, Сирії, Північному Іраку, Південно-Східній Анатолії [24].

На рис. 1.2 та 1.3 показано Османську імперію на початку Першої світової війни, та іноземний вплив у регіоні.

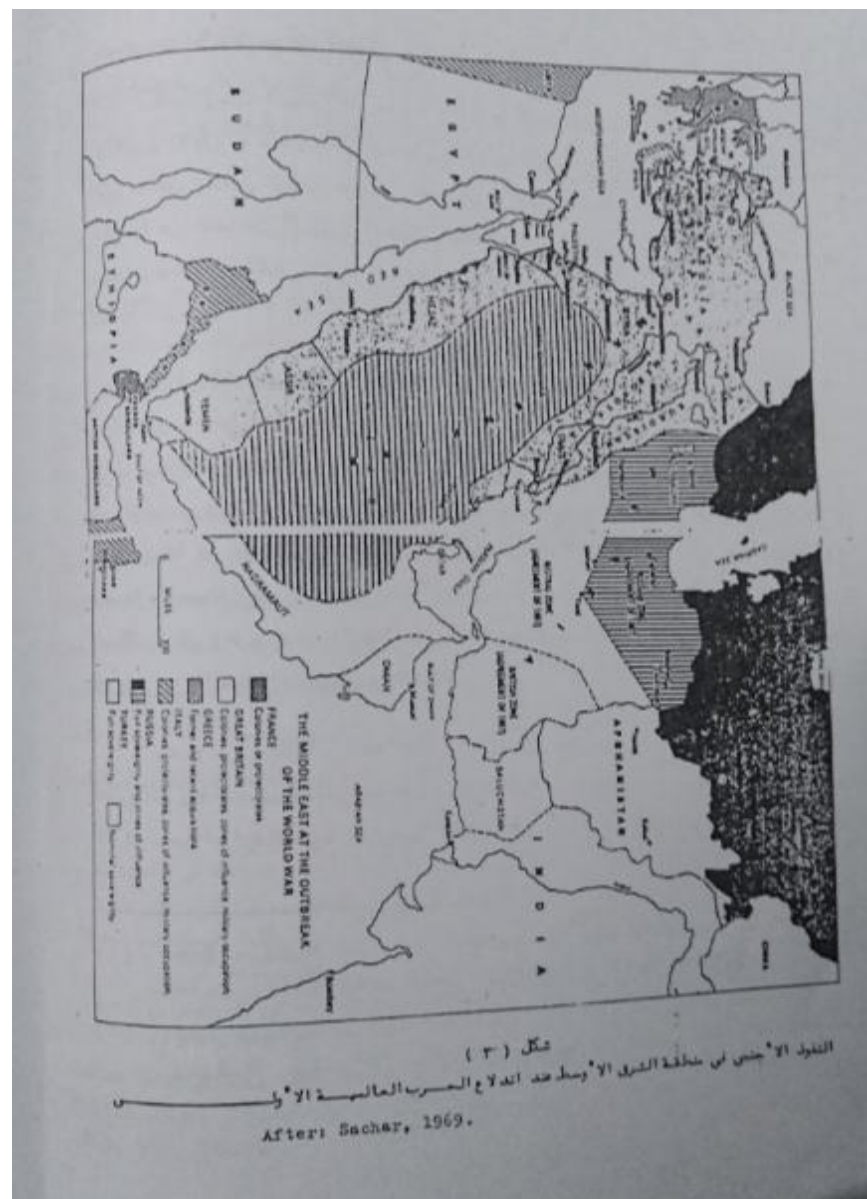

Рис. 1.2. Османська імперія на початку Першої світової війни.

З малюнку видно, що регіон був розділений на дві основні частини, одна з яких відповідає адміністрації арабської держави, яка потрапила під британський вплив, в той час як інша частина підпадає під адміністрацію арабської держави, яка потрапила під французький вплив, крім наявності двох регіонів під безпосереднім управлінням Великобританії та Франції разом (Палестина) [23].

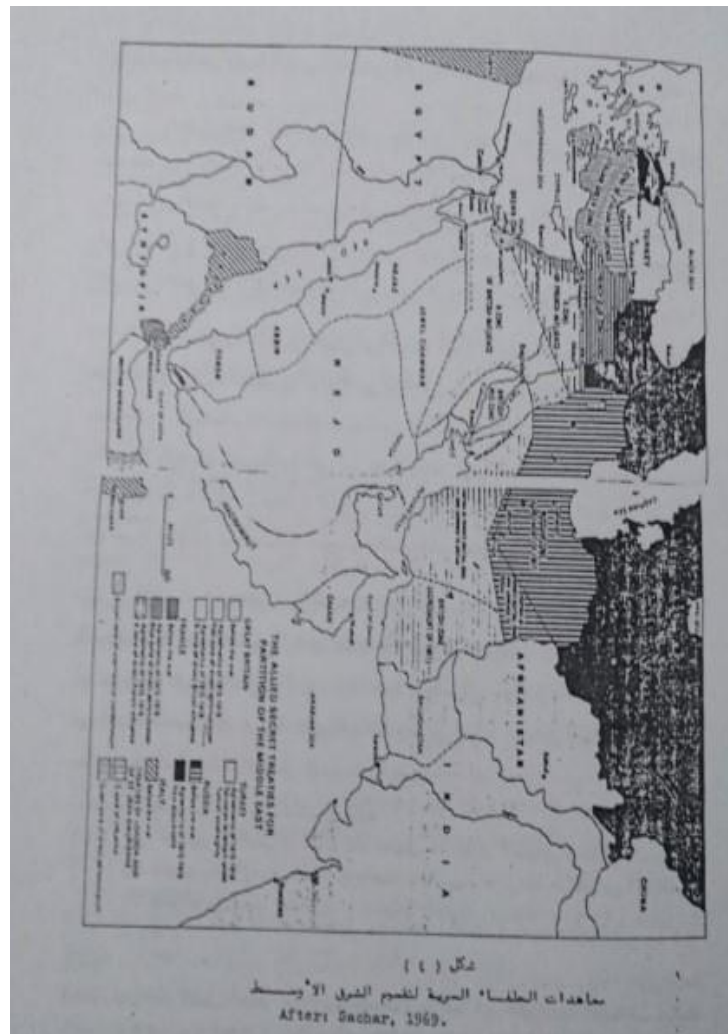

Рис. 1.3. Османська імперія на початку Першої світової війни та іноземний вплив у регіоні.

Цей поділ узгоджується зі стратегічними цілями та інтересами Франції та Великобританії. Угода Сайкса-Піко та інші додаткові угоди були підписані в квітні та березні 1916 року між Великобританією, Францією та Росією, але реалізація цих амбіцій була відкладена до закінчення війни.

Політичні умови сильно змінилися, коли російська Жовтнева революція ліквідувала царську імперію. Як наслідок відбулося викриття її таємних договорів з їх публікацією та утворення нової держави з попередніх зобов'язань у цьому відношенні, що змусило британську державу змінити свою точку зору щодо північних районів Іраку – регіону Мосул, оскільки знаходилася далеко від російських кордонів, з одного боку, і російської політики в регіоні, з іншого. Ця нова політика була чітко визначена Великобританією щодо збереження свого повного мандату над Мосулом в декларації, яку вона оголосила спільно з Францією, яка була опублікована 8 листопада 1918 року [25-26].

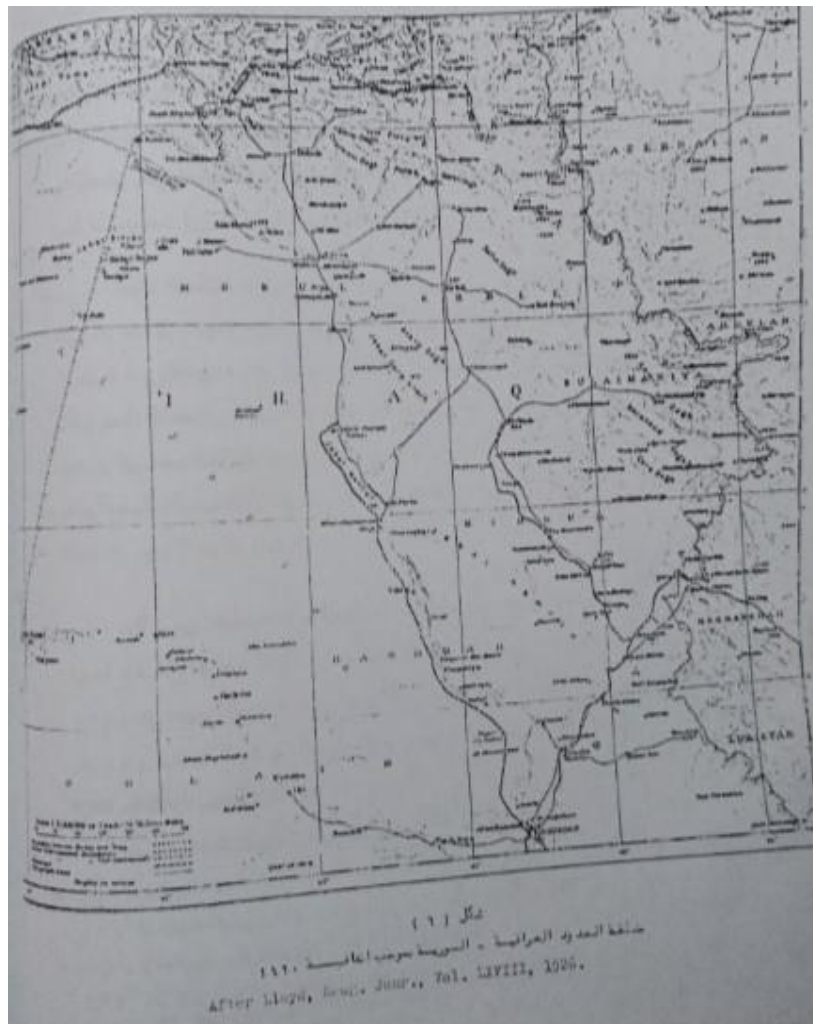
Перше рішення щодо іракського кордону з Туреччиною було прийнято відповідно до Севрського договору, який був підписаний 10 серпня 1920 року, в якому стаття 94 цього договору передбачала створення комітету для визначення турецько-іракської прикордонної лінії. Однак прогресу в цій справі не було досягнуто, поки не був укладений Лозаннський мирний договір з Туреччиною протягом 1923-1922 років. Цей договір передбачав, що кордони Туреччини будуть окреслені від Середземномор'я до кордонів Ірану, і у випадку, якщо протягом дев'яти місяців між сторонами не буде досягнуто згоди, спір буде переданий на врегулювання організації Ліга Націй. Власне суперечка між Туреччиною та Іраком була великою, оскільки Туреччина вимагала, щоб вся провінція Мосул знаходилась у її межах [27-28].

14 серпня 1924 року Британський уряд представив Лізі Націй копію документа під назвою "Питання про встановлення кордону між Туреччиною та Іраком", який включав набір карт, що пояснюють запропоновану ним лінію кордону між країнами. Під час звіту була представлена картина регіону з точки зору географічних, демографічних, історичних, економічних, стратегічних та політичних особливостей двох країн [29]. Враховуючи різницю поглядів між зацікавленими сторонами, було вирішено створити комітет 30 жовтня 1924 року, що складається з трьох членів [30]. Однак цей комітет, перше засідання якого було проведено у Багдаді 16 січня 1925 року,

не зміг нічого досягти, оскільки політичні хвилювання охопили північний регіон Іраку.

В результаті британська делегація представила Раді Ліги Націй карту, продемонструвавши на ній лінію кордону, яку британський уряд вимагав від Ради затвердити. Делегація також показала адміністративну лінію кордонів Іраку, і територія між ними вважається нічиєю землею, оскільки в липні 1923 року вона не підпорядковувалась або не знаходилась під адміністрацією жодної з двох сторін [31].

На рис. 1.4. показаний північний регіон Іраку, включаючи спірний район

та кордони, на які претендувала кожна зі сторін конфлікту.

Рис. 1.4. Північний регіон Іраку на початку XX ст.

Ліга Націй змогла наблизити точки зору між конфліктуючими сторонами, оскільки комітет запропонував лінію кордону, яка дещо відрізняється від поглядів обох сторін, і заявила, що ухвалення цього рішення може покласти край цій двозначній ситуації, і ця лінія проходить трохи на південь від лінії, яку вимагає Велика Британія [32]. Хоча ця лінія кордону між Іраком та Туреччиною, яка була відома як Брюссельська лінія, була затверджена в жовтні 1924 року Лігою Націй, Туреччина відмовилася визнати її спочатку, а потім погодилася на неї 16 грудня 1925 року, після того, як Туреччина отримала 10% частку мосульської нафти і змогла змінити лінію кордону таким чином, щоб вона залишила собі дорогу Ашут аль-Умут у турецьких кордонах. Тоді 5 червня 1926 року був підписаний тристоронній договір, згідно з яким угода передбачала створення карти прикордонної зони в масштабі 1:250 000, на якій позначені кордони між двома державами [31].

Можливо, варто зазначити, що зона конфлікту між турецькою державою, з одного боку, та Великобританією та Іраком, з іншого боку, не мала за площею. Площа району на південь від Брюссельської лінії становить 87 890 км², і в ньому проживає 800 000 чоловік, і відповідно це становить 20% від загальної площі території Іраку. Однак територія, розташована на північ від Брюссельської лінії була приєднана до Туреччини після досягнення згоди між конфліктуючими сторонами [33].

III. Західна прикордонна лінія.

Іраксько-сирійський кордон.

Межа між британським та французьким мандатними регіонами була тимчасово встановлена відповідно до статті 1 Договору, підписаного між двома країнами 9 грудня 1950 року.

Ця лінія кордону, яку було прийнято, продовжувалась від Альбу-Камала до Тель-Румейлана, а звідти до Ваді-аль-Сувейді. Однак сучасні карти встановили, що ця лінія розрізає місто Сінджар навпіл, і незважаючи на все це, Джордж Ллойд, колишній прем'єр міністр Великої Британії, скептично

ставився до того факту, що нові карти були більш точними, ніж старі, але він не визнав того факту, що лінія кордону скорочує регіон навпіл [34].

10 лютого 1922 року уряд зробив кілька зауважень після критики проекту картографії північно-західного та північного кордонів з боку британського уряду. Зауваження іракського уряду були представлені у вимозі, щоб іракські кордони включали зону від островами Ібн Омара та Нусайбіна, а звідти до річки Хабур на півдні, і гирла Євфрату, за умови що ці сторони знаходяться на території Іраку, тож течія річки Хабур буде кордоном між Іраком та Сирією із західного боку [35]. В результаті претензій уряду Іраку на всю гору Сінджар Франція відрізала район Альбу-Камаль, завдавши страйку проти Договору 1950 року [36].

У 1932-му році кордон між двома країнами було визначено, а в 1933-му – встановлений. На рис. 1.4 показано іраксько-сирійський прикордонний район, який був узгоджений між Францією та Англією відповідно до угоди 1920 року.

Іраксько-йорданська прикордонна лінія.

Це пряма геометрична лінія, що простягається між двома точками, одна з яких - Джабаль аль-Танф на сирійсько-іракському кордоні, а інша - Джабал Анза на іраксько-саудівському кордоні (1). Межі були визначені в 1932-му році, а їх делімітація була повторно здійснена в 1933-му році, а Трансйорданський емірат був названий Королівством Йорданія в 1946 році.

IV. Південна прикордонна лінія.

Межі Іраку з Королівством Саудівська Аравія.

В 17-18 століттях не було розділової лінії між Іраком – теперішнім – і Королівством Саудівська Аравія. На початку 19 століття губернатору Багдада Давуд-паші в 1817-1832 роках вдалося відвоювати регіон Аль-Хаса та приєднати його до іракської провінції [37-38], але саудівці незабаром забрали його у 1830 році. Однак цей регіон знову повернувся в 1871 році і приєднався

до провінції Басра як регіон, що належить їй і називалася ця провінція або «лива» (адміністративна одиниця в Іраку) Наджд [39-40].

Іраксько-саудівський кордон набув нинішньої форми без укладання договорів та проведення переговорів між двома сторонами. Під час окупації Іраку Великобританія вважала, що кордони Іраку закінчуються на узбережжі пустелі та її околиць, до яких навесні йдуть пастися іракські вівчарі зі своїми стадами. Що стосується Ібн Сауда, він встановив кордони Хафр-ель-Батен на південний захід від Кувейту, і вважав це лінією поділу між племенами Наджд та племенами Іраку, що означало приєднання значної частини регіону Басра та південної Бадії до Наджда [41-42]. Інтереси Саудівської Аравії не стосувалися цієї лінії кордону, поки залізнична лінія Багдад-Басра не стала лінією, що розділяє кордон між двома сторонами [43-44].

Побоюючись погіршення британських відносин як з Іраком, так і з Надждом, британський Верховний комісар – Персі Кокс – запропонував встановити тимчасову прикордонну лінію, щоб заспокоїти ситуацію, за допомогою якої буде визначена прикордонна лінія та розділена племінна залежність.

За умови, що це рішення є основою для приєднання водопоїв та пасовищ кланів Аль-Тaufір, Аль-Мунтафак та Анза до Іраку в обмін на приєднання свердловин та пасовищ регіону до Найда. В результаті було вирішено провести перемовини між Іраком та Надждом під егідою британського уряду для обговорення відносин Іраку з Надждом у місті Мухаммара [45].

Англійці звернули увагу на питання фіксації кордонів між двома країнами.

Ця лінія кордону, запропонована британським урядом, не задовольнила бажань іракців, оскільки відібрала землю на південь від неї, яка вважалася іракською територією і яка населена племенами Іраку з давніх часів, але уряд тимчасово відклав рішення з цього питання до початку переговорів між двома країнами [46].

Варто зазначити, що тимчасова прикордонна лінія, навіть якщо вона визнана офіційною владою двох країн, є в основному невизнаною та незрозумілою щодо кланів, що мешкають у Бадії, оскільки вони ніколи не знали поняття лінії кордону. Земля однакова, і немає різниці між країнами на її півночі чи півдні, тим більше, що немає природних бар'єрів, які можна вважати лінією поділу між двома країнами, крім піску. Конференція, що відбулася в Мухаммарі, не дала результатів через відмову уряду Саудівської Аравії на той час затвердити угоду, однак вона погодилася з нею на конференції в місті Муніра, яка відбулася 9 листопада 1922 року. Переговори вели з іракської сторони Верховний комісар Великобританії, і кордони між двома сторонами були позначені спеціальними знаками на місцях [47].

У 1938 році був створений технічний комітет, що складався з експертів та геодезистів з Іраку та Королівства Саудівська Аравія, і йому було призначено завдання закріпити місця стовпів, через які проходить кордон. Робота цього комітету тривала до 1939 року і протягом двох років він завершив огляд основних точок на кордонах, і його робота закінчилася на цьому етапі без встановлення стовпів та закріплення точок на землі, як це відбулося з іраксько-йорданським та іраксько-кувейтським кордонами.

Згодом, між урядами Іраку та Саудівської Аравії була встановлена домовленість про поділ регіону під подвійним правлінням за умови, що кордони починаються з точки, розташованої на південь від регіону Умм Аль-Хамір.

Кордони Іраку з державою Кувейт.

Кордон між державами починається від місця зустрічі долин Ваді Аль-Ваджі та Ваді Аль-Батіна, розташованих на східній частині іраксько-саудівської зони нейтралітету, а потім проходять посередині долини Сафвана на північний схід. Ці кордони були встановлені за згодою з Великою Британією, яка була затверджена британським урядом у квітні 1923 року [48].

Поки Мосул потрапив під французький вплив, політичні обставини змінилися після Другої світової війни, що призвело до зміни політичної карти цього регіону, на вигоду британським інтересам. Таким чином, було створено державу Йорданія, а також регіон Палестина, яка стала невеликою територією, спільно керованою союзними країнами. Це видається зрозумілим з того факту, що кордони, особливо у західних та південних регіонах Іраку, є довільними лініями, проведеними для адміністративної зручності. Таким чином, держава Ірак було остаточно сформована на території площею 438 446 км.

Кордони Іраку не були географічними кордонами, оскільки вони були результатом маневрів та дипломатичних домовленостей. Можна говорити про те, що політична карта Іраку ще не набула остаточного вигляду.

1.2. Розробка адміністративної карти.

Регіон Іраку характеризувався тим, що він був одним із регіонів, які найбільш часто змінювали свої обриси у своїх політичних та адміністративних кордонах, і, мабуть, найголовнішими причинами цього були соціальні та політичні події, що відбулися в регіоні, і безліч урядів та осіб при владі, які конфліктували на різних етапах історії країни.

Останній період підпорядкування Іраку Османській імперії до сучасного часу можна розділити на три основні етапи:

Перший етап. Ірак під час османського підпорядкування.

Цей етап вважається найдовшим етапом адміністративного розвитку Іраку, завдяки його довгій тривалості в історії держави. Початок цього етапу сягає середини XVI століття, коли територія Іраку знаходилася під владою Османської імперії після того, як довгий час був під впливом династії Сефевідів.

Регіон Іраку продовжував залишатися великим незалежним еміратом, який мав назву Айяла, і був розділений на кілька регіонів, до яких в більшості випадків входять наступні: Мосул, Курдистан, Багдад, Басра та Джазіра. Однак на початку вісімнадцятого століття провінція Мосул відокремилася від

Багдаду і утворила власний уряд і підпорядковувалась певний час сама собі, а не владі Османської імперії. Після цього район Шахразор був також самовідокремлений; його центром було місто Киркук, і, таким чином, обидві провінції були певний період незалежними країнами, а згодом були повернуті під владу Багдада через певний період [49].

На початку дев'ятнадцятого століття Сулейман-Паша правив Іраком, і область його правління поширювалася на курдський регіон Аль-Млін, місто Мардіна на півночі та річку Карун на півдні [50].

1534 року країна опинилася під владою османів, які перемогли у боротьбі з персами за право володіти іракськими землями. Ірак був провінцією Османської імперії до початку ХХ ст., за винятком періоду 1707-1831 років, коли країною правили багдадські мамлюки.

Ірак між 1831-1850 роками складався з двох провінцій – Багдаду та Мосулу, але остання провінція була ліквідована в 1850 році, і вона стала санджаком (адміністративна одиниця в Османській імперії), що належав Багдаду. В минулому році Басру було підвищено до еялету (найвища адміністративна одиниця в Османській імперії) [51].

Другий етап. Період британської окупації.

Це перехідний період у розробці адміністративної карти Іраку, оскільки цей історичний етап є обмежений у часі. Починається цей етап зі вступу британських військ на територію півдня Іраку, коли вони окупували Басру 9 листопада 1914 року, і триває до періоду оголошення про формування національного уряду Іраку як незалежної держави 2 серпня 1921 року.

Загалом, слід зазначити, що починаючи з ХІХ ст. західноєвропейські держави - Франція, Німеччина, Велика Британія - виявляли підвищений інтерес до Іраку, втім, як і до Близькосхідного регіону в цілому. Під час Першої світової війни британські війська воювали проти Османської імперії, яка після розпаду Османської імперії втратила і територію Іраку. 1921 року Ірак став незалежною державою з конституційною монархією, однак до 1932 Велика Британія мала мандат на управління Іраком.

Одним із особливостей цього періоду є те, що Ірак жодного разу не підпорядковувався британським впливу, доки вона не окупувала область Мосул згідно з договором, за яким визначалось наступне:

- Південний регіон (провінція Басра) - мандат Великої Британії на 7 років.
- Центральний регіон у вілайті Багдада - мандат на 4-5 років.
- Північний регіон (провінція Мосул) - 3 роки [52].

Провінція Басра була розділена на два регіони: дві адміністрації - Басра та Аль-Машар. Здійснювати управління кожного з них було доручено агенту військового губернатора [53]. Потім послідували інші поділи: Басра була розділена на кілька районів: Аль-Фау, Абу Аль-Хасіб, Аль-Харіт і Шатт-Аль-Араб.

У 1920 році тодішній головнокомандувач збройних сил окупаційної армії був уповноважений Верховним комісаром з питань цивільного управління. Ця адміністрація здійснювала свої повноваження під керівництвом Державного секретаріату в Індії, і ця адміністрація звітувала про всі події, що відбуваються в країні, британському уряду.

Під час панування цієї адміністрації, територія Іраку була поділена на 15 районів. Кожен з них керувався спеціально призначеним чиновником, а в деяких випадках під наглядом політичних агентів та помічників, які були або іракцями, і персами, або індусами. До кінця 1920 року існувало всього 96 регіонів, якими керували британський уряд або їх представники [54].

Третій етап. Період після утворення сучасної держави.

З 1922 року відбувся ряд змін в адміністративній карті країни, зокрема було створено регіон Кут, а район Діванія відокремилася від Хілли, а в 1923 році було створено регіон Ербіль після її відокремлення від Кіркука.

Британський уряд включив адміністративну карту Іраку до звіту, який він подав Лізі Націй 30 вересня 1924 року [55]. Ця карта, крім адміністративного поділу, показувала також і щільність населення Іраку.

Вищезгадану карту не можна вважати точним джерелом, оскільки її дані були зібрані з джерел, що не мали високого ступеня точності, а помилки, які вона містила, не можна було проігнорувати, тому адміністративні одиниці, які були на ній позначені, мають багато помилок [56].

Загалом, важливо відзначити, що політична карта будь-якої країни має свою систему адміністративного поділу. І взагалі ідея поділу території на адміністративні одиниці - не нова річ, і вона утворилась в результаті розвитку суспільного життя в результаті великого цивілізаційного прогресу, що відбувся у минулому та сучасному столітті. Дослідження, проведене Відалем де ля Блашем в 1910 році, призвело до поділу Франції на сімнадцять адміністративних областей, і безсумнівно, що він базував свою роботу на балансі між географічними регіонами країни та її регіональними центрами. Дослідження Відаля де ля Блеша принесли велику користь економіці Франції того часу [55].

Подібні дослідження з метою визначення адміністративних департаментів були проведені у Великобританії в 1919 році та в Португалії в 1930 році. У Португалії це завдання було доручено викладачам університетів, а саме - розробити дослідження щодо поділу території на регіони з урахуванням природних умов, та соціальних, демографічних особливостей. Результати цього дослідження привели до поділу країни на одинадцять дирекцій з географічною, економічною та соціальною однорідністю - і вони були визнані офіційними за законом, виданим в 1936 році.

У Великій Британії адміністративний поділ був визначений в 1960-х роках Королівською комісією, яка мала б визначити адміністративні області з урахуванням соціальних та економічних умов. Робота комісії була опублікована у друкованому звіті 1966 року. Незважаючи на те, що британський уряд не прийняв усіх результатів роботи цього комітету, основні зміни в межах регіонів були впроваджені по всьому Британському королівству протягом періоду 1973-1975 рр. [56].

РОЗДІЛ 2. КАРТИ ІРАКУ, ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ ТА АНАЛІЗ

Процеси розвитку картографування не обмежувались лише створенням карт, але також включали в себе спроби картографів розробити нові методи для зображення поверхні землі. Варто зазначити, що розвиток картографії проходив різні етапи історії, паралельно з глобальними подіями, поки не досяг рівня сучасного технічного прогресу. Кадастрові служби в Іраку покладаються на технічний прогрес провідних країн світу у галузі картографування.

1. Розвиток картографії. Картографічні роботи, представлені вавилонянами, можна вважати найдавнішим прикладом спроб людини зобразити зовнішній вигляд поверхні землі на глиняних дощечках близько 2000 р. до н. е. У сучасну епоху протягом XVII-XVIII століть Франція вважається провідною країною у створенні топографічних карт [57].

Зокрема, картографами було розроблено методи зображення території, які стали стандартними з часів астронома Джованні Кассіні [58]. Засоби створення карт та підписання даних на них, особливо для картографів та інших кваліфікованих людей, технічно прогресували з розвитком науки, і великий розвиток, зокрема, відбувся у методиках гравіювання та друку в епоху Відродження. Саме прогрес у цих технологіях був одним із причини, які

допомогли розвитку картографії. Що стосується кольорів, то їх додавали вручну після самого процесу обробки [59]. Період між 1835-1855 рр. можна назвати золотою епоєю у розвитку картографії [60]. Це пов'язано з інновацією друку на камені наприкінці вісімнадцятого століття, де процес підписання багатьох деталей різними кольорами був явно полегшений, завдяки чому він усунув важкий процес гравіювання, що здійснювався на гравірованих мідних пластинах [61]. За цим процесом відбувся також розвиток у світі поліграфії, коли за допомогою фотографічних процесів можна було зробити зображення за допомогою фотограмметрії, і, отже, такі зображення можна було використовувати у виробництві літографічної плити і карт [62]. Варто підкреслити, що дві світові війни також мали великий вплив на розвиток картографічного мистецтва у всьому світі, оскільки відомо, що війни вимагають швидкого прогресу у створенні нових машин, сучасних технологій та виробництва.

З моменту створення Департаменту земельного кадастру у Багдаді виробництво карт і планів місцевості активізувалось в країні. Це виробництво було спрямоване на обслуговування британських інтересів. Більшість карт, які були виготовлені в той час, були розроблені методом цинкографічного друку через швидкість та низькі витрати цього методу. Карти створювали в британських відділах кадастру в Індії, і до 1925 року у своїх відділах Департамент земельного кадастру мав 7472 карт і планів, 6001 карт і планів з яких було виготовлено лише в тому році, і ця кількість почала збільшуватися щорічно. Власне кількість виготовлених карт і планів місцевості у 1927 році досягла 36787 карт і планів, а в наступному році на 4908 карт більше. В 1930 році було надруковано 230275 карт і планів [63].

Створення карт на основі традиційних геодезичних робіт та використання теодоліту та барометричних робіт для визначення рівнів точок висоти та фарбування карт для окреслення топографічних деталей, зараз вважається повільним методом виготовлення карт. В даний час створення карт залежить від методів фотограмметрії, що здійснюється на основі аерофотозйомки, яка

може бути здійснена за значно коротший проміжок часу, ніж традиційний метод спостереження.

Крім того, з початку шістдесятих років супутники стали активно використовуватись у способі космічних зображень, за допомогою яких можна скласти карти Землі за відносно дуже короткий період. Картографічні роботи, пов'язані з підготовкою даних для нанесення на карту за допомогою концептуального обстеження, можна розділити на дві основні частини:

1 – роботи, пов'язані з автоматичним скануванням з аерофотознімків, яке виконується після підготовки карт.

2 – картографічні роботи, пов'язані з виготовленням топографічних таблицок.

Фотограмметрія працює наступним чином: ця робота починається з отримання вертикальних аерофотознімків поверхні та виготовлення виправлених панелей, щоб зменшити похибку, спричинену різницею висот [64]. Кількість контрольних точок, необхідних для заповнення інформації на карті, варіюється залежно від її масштабу. Після того, як ці контрольні точки поєднуються стереоскопічними методами та тріангуляцією, стає можливим перенесення панелей за допомогою автоматичних пристроїв для заповнення карти [65].

Після того, як заповнення та креслення картини були завершені приладами для сканування місцевості в повітрі, тоді перо слідувало б із її зображенням на декількох пластикових пластинах, кількість яких відповідає кількості кольорів, що використовуються всередині дошки. Потім починається процес монтажу, де наклеюються записи та цифри, а деякі тіні звужуються, щоб створити відчуття рельєфу. Після того, як дані і деталі узгоджені правильно, щоб вони не перевантажували один одного, здійснюється друк карти.

На додаток до цього, Департамент земельного кадастру Іраку також створює тривимірні карти на пластикових панелях. Так, зокрема, процес створення карти Іраку представлений литтям литих форм, призначених для

вигравіювання на одній з панелей, а потім контурними лініями за допомогою спеціальної машини розфарбовується карта, щоб вона мала вигляд рельєфного зображення.

2. Стандарти картографічних видань. З моменту свого створення Департамент земельного кадастру Іраку створив та опублікував багато карт та планів, що були опубліковані у великих масштабах, таких як 1:10 000. Карти також створювались у більших масштабах, але для розсіяних територій, у масштабі 1: 5000, і масштаб 1: 2500 та масштаб 1: 500 для міської місцевості. Також карти виготовляли в масштабі 1: 20 000 та масштабі 1: 50 000. На додаток до планів, реалізованих протягом першої половини 20 століття, вищезгаданий департамент здійснював копіювання британських карт розміром 1: 100 000 після перекладу їх на арабську мову. Відзначається, що Департамент земельного кадастру не зміг за той самий період опублікувати карту, що охоплює всю країну в єдиному стилі та розмірі, оскільки ці роботи є одним з головних завдань кадастрової установи.

Також слід відзначити, що для південної та південно-західної частини країни не було розроблено повних карт. Що стосується територій, для яких складено карти різного масштабу, то їх площа не перевищує 80 000 км², і вони складають лише 18% площі держави. Вражає те, що багато карт цього періоду не були датовані, що послабило їх історичну цінність. Райони, карти яких були опубліковані у великих масштабах, не зазнали особливого розвитку до початку 1960-х рр. [66].

Однак великий стрибок у розвитку картографії Іраку відбувся після проведення операцій з візуального зображення (аерофотозйомка місцевості) по всій країні з початку п'ятдесятих років 20 століття, а потім підготовки та публікації карт згідно з попередніми стандартами в масштабі 1: 25 000.

Проте, існувала потреба в сучасній карті Іраку середнього розміру, яка покривала би рівномірно всю країну. Наявні карти на той час були застарілими, оскільки з часу їх виготовлення минуло більше чверті століття, саме тому в 1967 році було прийнято рішення про підписання договору між

Директорією громадських досліджень Іраку та голландською авіакомпанією KLM (Royal Dutch Airlines, заснована у 1919 році, одна з найстаріших авіакомпаній світу). Договір передбачав проведення аерофотозйомки 60% території Іраку за винятком пустельного регіону, для подальшого картографування.

Департамент земельного кадастру також готує карти для різних регіонів країни в масштабі 1: 50 000, і перше виробництво в такому масштабі було здійснено в 1935 році, і мало на меті виконати картографування площ сільськогосподарських районів. З 1973 року виробництво цих карт розширилось для басейну річок Тигру і Євфрату, проте чіткого плану щодо картографування решти території країни не було.

До середини 1978 року було створено лише 117 карт площею 75 000 км². Департамент земельного кадастру час від часу видає карти Іраку в масштабі 1: 1 000 000, такі як топографічні та адміністративні настінні карти. Департамент також видав карту арабською та англійською мовами в масштабі 1:2000000, адміністративні карти в масштабі 1 500 000, на додаток до публікації багатьох карт різних державних установ, які підпадають під категорію спеціальних карт, про які буде згадано у третьому розділі.

2.1. Топографічні карти.

Франція була піонером у виробництві топографічних карт протягом XVII-XVIII століть, і лише після неї виробництво таких карт поширилось на інші країни світу [67]. Топографічні карти мають на меті детально відобразити поверхню землі з високим ступенем точності, що дозволяє отримувати набір даних для площі, відстані, напрямки та височини, одночасно забезпечуючи відповідність таких вимірювань до технічних характеристик на місцях [68].

Топографічні карти створювались насамперед для військових цілей, і з цієї причини їх часто називали військовими картами. На таких картах раніше зображували всі дані стратегічного значення, такі як поверхня місцевості, межі адміністративних районів, транспортні шляхи, нафтопроводи та

водопроводи, електричні лінії та міські території. У минулому військові карти були найбільш детальними типами топографічних карт. Більше того, деякі держави на той час блокували розповсюдження цього типу карт, побоюючись потрапляння в руки інших людей та використання ними для своїх військових цілей.

В даний час між військовою картою та топографічною картою вже немає помітних розбіжностей, і більше немає причин та приводів для продовження таких обмежень та побоювань, накладених на поширення таких карт.

Найважливішою складовою топографічної карти є топографія поверхні землі. Важливість цього елемента досягла такої міри, що термін "топографія" означає для багатьох людей план місцевості, і що найбільш корисними топографічними картами є великомасштабні карти, що містять багато деталей. Вважається, що топографічна карта, яка придатна для багатьох видів використання, є такою, масштаб якої становить від 1: 20 000 до 1:80 000, а найбільш підходящою є карта з масштабом 1: 50 000.

Важливість такого масштабування полягає в тому, що вона дає змогу одночасно малювати всі природні та антропологічні топографічні деталі на картах, що дає змогу дати хорошу економічну характеристику регіону з чіткими вказівками про природу поверхні та різні ресурси, що містяться на ньому. Важливість топографічних карт не обмежується певним аспектом, а виходить за рамки цього для різних сфер життя, чи то цивільна, військова, наукова чи розважальна [69].

Аналітичне дослідження топографічних карт має на меті виявити всі географічні об'єкти, потім класифікувати їх та вибрати деталі, пов'язані з метою необхідного дослідження. Збір та вилучення даних та інформації, корисних для географічних досліджень, з топографічних карт вимагає великих навичок їх читання та аналізу, а також знання їх недоліків та слабких сторін. Зважаючи на мету дослідження, аналіз місцевості та пояснення елементів місцевості шляхом їх інтерпретації та аналізу, можна отримати точне морфологічне дослідження. Загалом, топографічна карта містить багато даних

та географічних особливостей, завдяки яким можна представити багато інформації.

Серед умов, яких необхідно дотримуватись при створенні карт, ідентичність яких слід зберегти для досягнення поставленої перед ними мети, є те, що вони на практиці обслуговують своїх користувачів, людей, яким необхідно, щоб карти були повними, правильними, чіткими, зрозумілими, розбірливими та точними для досягнення цілей, заради яких вони були встановлені. Ці цілі сприймаються як само собою зрозумілі, і на інших топографічних та географічних картах немає місця для їх роздумів, незалежно від їх різних масштабів. Швидше, можна сказати, що збереження досконалості карт з точки зору дійсності, чіткості та досконалості передусім увазі їх технічного аспекту на картах малого масштабу і враховується в загальній їх структурі, представлені на папері. Що стосується великомасштабних карт, то на таких картах просторова та технічна чіткість стає більш зрозумілою [70].

Серед топографічних особливостей, представлених картами, є типи поселень за місцем розташування та їх положення, а також шляхи транспортування. Карти відрізняються залежно від своїх стандартів, а також наданої інформації, оскільки більшість аспектів людської діяльності відображаються на картах у вигляді символів. Тому масштаб карти має великий вплив на те, що можна спостерігати з цих аспектів людської діяльності, на відміну від вивчення рельєфу, який відрізняється лише ступенем чіткості.

Відповідно, необхідно знати інформацію, яка може бути отримана з різних масштабів карт, оскільки карти масштабу 1:1000000 можуть зображувати постійні форми землекористування, такі як райони лісів або ділянки, засаджені деревами та пальмами, без зазначення територій, що стосуються вирощування зернових культур. Також такі карти не уточнюють межі сільськогосподарських угідь. Що стосується великомасштабних карт (масштаб від 1: 5 000 до 1: 200 000), то вони надають більш чітку інформацію.

Наприклад, вони надають більше інформації щодо типів насаджень. Топографічні карти середнього масштабу (масштаб від 1: 200 000 до 1: 1 000 000) ілюструють житлові будинки з точки зору їх форми та розташування.

Що стосується форми зображень, то можна виділити багато типів населених пунктів, включаючи громаду та розпорошені села. Зокрема, можуть використовуватись різні моделі для поділу заселених районів, наприклад, кількісний критерій - при розмежуванні центрів адміністративних одиниць, таких як місто, село і район та центр району або губернаторства. Великомасштабні карти масштабу 1:20000 є більш показовими, ніж карти іншого масштабу. У зв'язку з цим, що стосується розповсюдження або поширення житлових районів, то в деяких випадках за допомогою карти пояснюються закономірності розпорошення міст і сіл та його причини, оскільки іноді сільські населені пункти в Іраку є населеними більше, ніж центри районів.

Що стосується визначення місця розташування міст та сіл, то топографічні карти з масштабами близько 1:200 000, і карти з меншим масштабом є більш чіткими для пояснення розташування міст. Такі карти також показують головні елементи транспортної мережі.

Таким чином, що стосується розуміння важливості місця розташування об'єктів місцевості, то карти середнього та великого масштабів є більш корисними, оскільки вони більш точно уточнюють деталі географічного розташування поселень та їх зв'язок із регіонами та вмістом на них. Що стосується природних ресурсів та різних галузей промисловості, то середньомасштабні карти можуть відображати лише об'єкти великої та середньої промисловості всередині міст, залежно від розміру їх площі щодо масштабу карт.

Топографічні карти Іраку не обмежувались картами, які були виготовлені лише Національним інститутом обстеження, але початки цих карт були створені іншими країнами. Варто відзначити, що основну масу карт Іраку виготовляли британські геодезисти, або в Індії чи у самій Великій Британії.

Слід зазначити, що Ірак донедавна все ще покладався на британців, особливо щодо створення карт розміром 1 дюйм за милю та масштабом 1: 100 000, які видавались майже чверть століття або більше, оскільки інтерес до регіону Ірак також викликали картографічні кола розвинених країн, таких як Франція, Німеччина, СРСР та США [71].

Картографічне відомство ООН також час від часу публікує карти для багатьох країн світу. У наступній главі буде розглянуто аналіз топографічної карти з технічної точки зору, а також щодо даних та інформації, що вона містить, з наукової та практичної точок зору.

2.2. Особливості зображення об'єктів і передачі назв на великомасштабних картах території Іраку.

1. Особливості топографічної карти. Існує набір принципів та критеріїв, які слід враховувати при представленні топографічних об'єктів у середньому та великому масштабах, відповідно до яких обираються моделі та форми символів та позначок. Більшість із цих символів є міжнародно визнаними, а кольори використовуються для полегшення розрізнення позначок, однак більшість іракських карт були пофарбовані в кілька кольорів, які обмежувались чотирма-трьома відтінками. Чорний колір використовується для зображення природних та культурних об'єктів та кадастрових знаків. Червоний колір використовувався для доріг та містобудівних об'єктів, тоді як синій – для зображення річок та водойм, а коричневий – для контурних ліній. Також, досвід, отриманий Іракським геодезичним управлінням за роки своєї діяльності, був не таким позитивним.

1) Зображення місцевості. Представлення рельєфу вважається однією з головних цілей топографічної карти, оскільки розміщення на ній трьох вимірних даних значно підвищує її значення для різних наукових і практичних цілей. Зокрема, найважливіший сучасний метод і навіть найпоширеніший з цих зображень – це контурні лінії. Елементи поверхні були представлені на

іракських картах, що відносяться до другої половини минулого століття, по-різному. Що стосується карт, складених для центральних та південних регіонів країни, то території, які мають висоту вище рівня моря, були представлені конусами, а що стосується гірських районів, то вони були представлені додатковими зображеннями.

Однак методи представлення місцевості вдосконалились згодом на середньомасштабних картах, і на них місцевість була представлена вже контурними лініями, але вимірювання та дані висот на цих картах не були з високим ступенем точності. Більше того, як і на картах, що визначають іраксько-персидські кордони 1913-1914 років, значення висот на цих контурних лініях не вказувались. Твердження про те, що контурні лінії та вимірювання висоти схилів є наближеними, не точними даними, панувала на картах Іраку до кінця першої половини 20 століття. Однак символи, що вказують на відносну висоту загальної поверхні, спостерігалися на тих картах, де вони вказували райони давньої щільності річок та інші особливості, такі як археологічні пагорби.

Що стосується величини контурного інтервалу, то на нього часто впливають наступні три фактори, такі як витрати на зйомку, площа території та масштаб [72].

У зв'язку з цим слід розрізнити карти, зроблені для Іраку, та карти, підготовлені Іракським департаментом земельного кадастру або на його запит. Для перших карт переважно враховувалось питання вартості, і меншою мірою – область, для якої була підготовлена карта, та масштаб. На середньомасштабних картах, підготовлених для північних регіонів країни, контурні лінії досягали стільки, скільки контурні лінії на тисячу футів були накреслені жирним шрифтом [73].

Що стосується карт, підготовлених для району пустелі в масштабі 1: 50 000, то тут місцевість була представлена точками у вигляді контурних ліній на додаток до точок висоти, виміряних барометром, і представлена однією з панелей пустелі Іраку, хоча ці лінії відсутні на картах, складених для

центральных та південних областей, яка була підготовлена до і під час Першої світової війни, де фактор терміновості відіграв свою роль у завершенні цих топографічних карт [74].

Що стосується карт, підготовлених урядом Іраку, то слід виділити два періоди у їх розвитку. Перший період представлений старими картами, які не містили контурних ліній, оскільки вони були призначені для цілей, пов'язаних із врегулюванням прав на землю та права власності та мали великі масштаби, наприклад 1: 5000, 1:10,1000, до 1: 20000 [75].

Однак після того, як аерофотозйомка стала широко використовуватися з 1951 року, і карти стали виготовлятися в масштабі 1:25 000 і частіше для різних регіонів Іраку, питання вартості не враховується при підготовці цих карт [76].

Представлення особливостей поверхні не було пов'язане лише з контурними лініями, оскільки точки висоти, що визначають висоту, використовувались у певних точках, де наявність точок об'єкту знаходилась на перетині доріг. Різноманітність характеру поверхні Іраку на одномасштабних картах ілюструє ряд наступних спостережень, які можна виокремити щодо сучасних карт з точки зору відображення особливостей місцевості:

1 – серед особливостей рельєфу, про які не згадувалось на картах того часу були: низько розташовані ділянки (низовини), закриті або відкриті ями, гравій або пісок, або іншим чином, наприклад, зони кар'єру. Навіть якщо це було зображено на картах 1979 року масштабу 1: 50 000, то площа зазвичай таких об'єктів не визначалася.

2 – існує багато символів, що вказують на висоту об'єкту, на додаток до контурних ліній. На британських картах тих самих стандартів помітно, що вони обмежувались одним символом, що вказує на величину висоти станцій електропередач або їх точок, а також висота поселення. Обмеження його одним символом було б більш практичним. Відносні точки висот, які були дуже поширені на старовинних картах, зникли і відсутні на картах міст [77].

З – символи, що стосуються гірських порід, не були детально описані на картах Іраку того часу, і якщо подібна характеристика порід могла частково згадуватись на картах масштабу 1: 10 000, то на картах, масштабу менших за неї, наприклад, 1: 25 000 або 1: 50 000, це не згадувалося взагалі. На картах масштабу 1:25000, надрукованих у 1979 році, така характеристика обмежувалась поясненням зовнішнього вигляду піщаної землі. Що стосується карт другого масштабу, надрукованих у 1979 році, то вони демонстрували вигляд зрізу гірських порід лише гори (скелі). На таких картах було можливість вказати типи цих гірських порід, чи вони м'які, глинисті, галькові чи льодовикові.

2) Особливості зображення водних об'єктів. Характеристика і позначення водних об'єктів більш детально проілюстровані на картах масштабу 1: 10000, які містять топографічні позначення, таких як:

- Колодязі всіх видів;
- Водонасосні станції;
- Джерела води із зазначенням глибини;
- Трубопроводи;
- Болото;
- Тростина у воді;
- Озеро з постійним рівнем;
- Невеликий, постійний струмок;
- Береги річок та потоків та різні пов'язані з ними аспекти;
- Шлюз для регулювання розподілу води;
- Дамби;
- Мости і їх типи (земляні, кам'яні);
- Буй для керування кораблями.

Що стосується карт з масштабом 1: 25 000 та 1: 20 000, подання цього виду символів різнилися між собою, щоб визначити сторони, які їх підготували, і тому вони не вийшли на єдиній основі. Наприклад, карти

стосуються високих і середніх рівнів води щодо річок Тигр і Євфрат, різниця у рівнях води яких дуже велика щодо збільшення і зменшення в період літа-зимми. Відповідно, для карти було взято середнє значення лінії низької води і середнє значення поточного рівня водостоку, і на цих картах не було вказівки на місця розташування головних приток річок навіть на картах видання 1960 року масштабом 1: 20 000, яке вважається важливим елементом у організації водного транспорту та водних маршрутів. Що стосується карт масштабом 1: 25 000, перше видання яких датується 1979 роком, то ця карта Іраку містила символ, що вказує на озеро Моссі, та інші символи, що стосуються озер, а також символ для районів, що страждають від розливу річки, і ще символ для болота, проте карта не містила інформацію про типи рослин, які ростуть навколо цього озера, та чи є вода у озері прісною чи солоною.

Що стосується карт Іраку з масштабом 1: 50 000, датовані 1979 роком, на додаток до того, що раніше згадувалося щодо їх характеристики, карти також мали інформацію про судноплавні канали для водних шляхів, проте їх ширину та глибину не було вказано. Крім того, часто карти не містили символів, що вказують на лінію навігації чи знаки, що вказують на глибину або швидкість течії річки. Часто великі площі водних шляхів містять багато різних скелястих утворень, скель, валунів та гравію, що також підкреслює важливість позначення на карті відповідних символів та контурних ліній.

3) Особливості зображення сільськогосподарських угідь на топографічній карті Іраку. Незважаючи на безліч символів, що використовуються для розрізнення різних видів сільськогосподарської продукції на картах Іраку різного масштабу, вони не містили достатню інформацію та зображали місцевість не належним чином. Породи дерев не класифікувались на карті, де відображались сади, і те саме стосувалося різних видів трав. Не дивлячись на те, що у покажчику, підготовленому Управлінням військової зйомки Іраку, є показник або символ колючих бур'янів, він не використовувався для більшості карт, навіть на нещодавно вироблених картах пустелі Іраку масштабу 1: 25 000.

Наслідки цивілізації – це всі об'єкти, які люди створили на поверхні землі, такі як міста, села, транспортні шляхи, лінії електропередач, промислові та гірничі майданчики. Що стосується районів поселення, таких як міста, села, розкидані будинки та інші житлові громади, вони представлені на картах різного масштабу з подібними символами, але їх розмір змінюється стосовно їх площі, з одного боку, та масштабу карти, з іншого боку. На картах масштабу 1: 100 000 і більше, такі об'єкти представлені у формах, що відповідають його загальним контурам, тому він більш детальний на картах 1: 25 000 і менше, ніж на картах 1: 100 000, але на більшості великомасштабних картах, виготовлених у другій половині 20 століття, карти були не надто точними щодо зображення типу цих будівель, таких як урядові чи житлові будинки, або будівлі державних служб, школи, лікарні, окремі будівлі, великі та малі підприємства, державні будівлі, житлові райони та зруйновані території. Незважаючи на те, що ці карти були підготовлені для пустельного району Іраку, в якому є багато бедуїнів та їх намети, карти зображували зокрема такі об'єкти, як релігійні пам'ятники, мечеті, церкви, святині та кладовища.

Що стосується майданчиків промислових та гірничих підприємств, то використання символів, пов'язаних з ними, різнилось між картами різного масштабу: карти масштабу 1: 50 000 представлені подібним чином для представлення житлових районів на додаток до написання назви промислового підприємства, а що стосується карт масштабу 1: 25 000 (1979 рік), вони були більш чіткими в цьому відношенні, і зокрема на них були виділені малі та великі заводи, які мають або не мають димоходу. Проте, значним недоліком вищезазначених карт було те, що вони не містили інформацію про місця видобутку корисних копалин та кар'єри, зокрема райони кар'єрного видобутку, для якого спочатку були підготовлені ці карти.

Що стосується карт з масштабом 1: 10 000, які мали бути дуже детальними, то вони містили символи, що вказували на димар, а також на різних вищезазначених картах позначались місця видобутку корисних копалин

та підземних гірничих робіт. Інші промислові об'єкти чітко зазначені на багатьох картах, зокрема це стосується резервуарів для води та насосних станцій, а також щодо резервуарів, свердловин, станцій для заправки нафти та її похідних. Що стосується представлення транспортних та ліній електропередач усіх видів, то це було зроблено неоднорідно в межах типів карт зі схожими або різними масштабами.

Що стосується наземних транспортних шляхів, то їх типи варіювались на картах масштабу 1: 10 000, але жодні дороги, відокремлені шлагбаумом або без нього, не були зображені на них. Ці карти відповідно не можна назвати високотехнічними. Що стосується карт масштабу 1: 25 000, то вони мають більший ступінь деталізації, оскільки до символу дороги на додаток до її числа було додано знаки кілометра. Однак представлення цих доріг все ще не дуже точне, особливо щодо другорядних доріг, а також щодо ґрунтових доріг з точки зору їх природи та можливості використання ними протягом року.

Що стосується залізниць, то їх зображення на топографічних картах Іраку також було недостатнім, оскільки зображувалися лише головні залізничні шляхи, тоді як периферійна залізниця не відображалася на картах. На картах масштабу 1: 50 000 для залізниць нехтували зображенням вузьких ліній. Що стосується сучасних карт 1: 25 000 видання 1979 року, то вони включали вузькі та широкі лінії, однак на термінологічному покажчику карти Іраку помітно, що з'явився термін подвійна ширина та одна буква, що стосується подвійного рядка та одна лінія, і загалом на всіх картах нехтували згадати інший тип залізничної лінії.

Лінії електропередачі були обов'язково представлені на картах, де зокрема на карті масштабу 1: 25 000 видання 1979 року було виокремлено два типи ліній, включаючи лінію електропередач низького та високого тиску. Проте, на картах не згадувались дротові транспортні лінії, такі як телефон і телеграф.

Що стосується трубопроводів для транспортування нафти або води, то вони зображуються на основних картах за допомогою ліній. Так, на картах 1:

50 000, опублікованих у 1979 році, не було ясно, знаходились трубопроводи над поверхнею землі або під нею. Що стосується карт 1: 10 000, то виділяють три типи транспортних трубопроводів – це електричні кабелі із зазначенням глибини їх залягання в метрах, водопровідні трубопроводи та нафтотранспортні трубопроводи. Однак помічено, що між електролітними кабелями та нафтопроводами немає різниці, оскільки вони представлені на картах одним символом, а для водопроводів їх відрізняє синій колір.

Що стосується прикордонних символів, їх зображення на картах подано більш ніж на одному малюнку, що є більш докладно на картах 1: 10 000, де згадувались зовнішні кордони та вказувалося, що вони були закріплені чи не закріплені, крім меж провінцій, райони та підрайони, межі провінцій та межі частин, як для карт 1: 20 000 та 1: 25 000. Міжнародні кордони згадувались без їх уточнення, крім кордонів бригад, губернаторств та округів. Що стосується сучасної карти 1: 25 000, то на неї накладаються два типи міжнародних кордонів, і лише губернаторські. Що стосується карти 1: 50 000, на ній не згадується жоден попередній тип межі.

2. Назви явищ на картах. Написання імен географічних об'єктів на картах є необхідним доповненням, без якого картографування не може бути ефективним, а на читання карти сильно впливає положення та чіткість її назв та їх відтінок. При написанні географічних об'єктів раніше дотримувались певного набору правил, згідно з яким кожен тип географічного об'єкту на місцевості переносився на карту шляхом написання літер, розмір яких різниться в залежності від розміру та важливості цих явищ, та підписаними картами для зазначення їх місцезнаходження та розширення. На процес підписання імен значний вплив мають два основні моменти: масштаб карти та мета, для якої карта була підготовлена. На широкомасштабних картах значення підписів зростає, тоді як зворотна ситуація виникає у випадку з картами меншого масштабу, оскільки великі масштаби дозволяють більші площі карти, не спричиняючи скупчення чи нашарування надписів.

Назви міст та поселень відображались на східній стороні їхніх ділянок, але цього правила не дотримувались абсолютно з різних причин, тому ці назви траплялися в одній із близьких до них територій. Назви особливостей рельєфу, таких як долина Ян та гірські хребти, також були написані відповідно до їх охоплення території. Що стосується широких водних об'єктів, таких як великі річки та озера, то їх назви були написані всередині них, але що стосується водних шляхів, то в більшості випадків написання не відповідало напряму течії води.

Карти Іраку підписували латинськими або арабськими літерами, а іноді двома мовами разом, як на картах, підготовлених британською компанією Hunting та надрукованих у Багдаді в 1958 році в масштабі 1: 20 000, та сучасних картах компанії Paul Service Company на картах масштабу 1: 25 000, надрукованого в 1979 році. При використанні латинського алфавіту на письмі його літери були відокремлені один від одного настільки, наскільки це відповідало меті. Що стосується використання арабських букв, то воно вимагало особливого поводження, яке відповідало розширенням та формам осей топографічних об'єктів, які їх стосувались.

Для написання підписів, назв об'єктів та номерів об'єктів на поверхні карти використовували два методи, включаючи ручний метод, шляхом спільної роботи двох людей, каліграфів. Цей ручний метод також займає багато часу і зазвичай не досягав бажаної гармонії в рядках та літерах. Що стосується другого методу, то це механічний спосіб, який виконується за допомогою пристрою формування літер і цифр, за допомогою якого для кожної таблички складається список зі словами та цифрами, що мають міститися на карті, організований відповідно до необхідних розмірів. Після завершення їх підготовки ці слова та цифри вставляються в підготовлені для них місця на поверхні дошки.

Написання географічних та антропогенних об'єктів на картах керується спеціальним розділом, який називається Департаментом комплементациї Іраку, який досліджує назви різних місць та об'єктів, що існують у природі, і

перевіряє їх місцезнаходження та написання [78]. Часто ті, хто відповідає за доповнення інформації на карті здійснюють виїзні опитування в поля та працюють на місцях, перевіряючи чи назви об'єктів правильні. З огляду на це, історичні, географічні та лінгвістичні дослідження у даному випадку є дуже важливими в картографуванні. Більше того, деякі назви можуть змінюватися з часом тому при виборі правильного підпису в таких випадках пріоритетом є назви, які перебувають в обігу і використовуються населенням більшою мірою, ніж інші [79].

Незважаючи на те, що назви природних об'єктів не змінюються з часом, назви культурних пам'яток, навпаки, часто змінюються, і це зазвичай організовано реалізується в результаті видання державою офіційних законів у таких випадках, коли відбувається зміна назв міст чи сіл або назви адміністративних центрів на їх різних рівнях, що опубліковується в Офіційному віснику. Деякі відомства також видають алфавітний довідник з цього приводу.

Хоча арабські назви переважають над більшістю топографічних та географічних об'єктах на картах Іраку, з багатьох назв стає зрозумілим, що вони посилаються на різні джерела, деякі з яких давні в давнину - починаючи з ранньої цивілізації в цьому регіоні. В інших регіонах, крім назв арабського походження, існують імена, які сягають своїх витоків часів османського панування. Крім того, існує невеликий відсоток назв, пов'язаних з грецьким та римським походженням.

Чого не вистачає Іраку в цьому відношенні – це розробка лінгвістичної карти країни на основі вивчення назв та походження географічних розташувань, яка уточнює походження назв географічних об'єктів та їх класифікацію, і таке дослідження було б корисне для з'ясування відносної невідповідності між діалектами арабської мови, що поширена на території Іраку та методами їх вимови. Що стосується точності використання підпису імені, помітно, що цей процес не обходився без помилок, і можна сказати, що

на картах, на яких застосовувався метод рукописного вводу, помилок зазвичай було більше.

РОЗДІЛ 3. АТЛАСНЕ КАРТОГРАФУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ ІРАКУ НА МЕЖІ XIX-XX ст.

3.1. Зображення території Іраку в атласах різного змісту та призначення.

Середина XVII століття вважається золотою епохою в розвитку картографії по всьому світу, оскільки вона пов'язана з появою величезних атласів, що містять сотні карт, опублікованих у кількох томах. Такі атласи вперше почали створювати і активно застосовувати у таких країнах Європи як Франція, Велика Британія та Нідерланди [80]. Що стосується походження терміну або слова «атлас», то відомо, що вперше його використав голландський картограф Герард Меркатор наприкінці XVI століття. Вже згодом, через декілька століть, а саме у XVIII ст. у Франції, Німеччині та Великобританії почали створювати картографічні деталізовані атласи світу. Цей період, окрім появи великих атласів, характеризувався появою і атласів

невеликого типу і розміру, які можна було легко використовувати для задоволення потреб пересічних людей та учнів під час навчання у школі. Крім того, в цей період активно розвивалися науково-технічні методи друку карт, їх різноманітність, зовнішній вигляд та наповненість.

На початку XIX століття йшла мова про появу великої групи різноманітних і всебічних атласів, які доповнювали практичну складову різних природничих, гуманітарних та економічних наук. Прикладом може слугувати атлас, що з'явився в Німеччині, і був підготовлений дослідником А. Бергісом спільно з Д. Принсом у 1838 році. Атлас був перевиданий у 1852 році, і у своєму другому виданні він містив всього 94 карт, що стосуються різних тем, пов'язаних з погодою, кліматом, геологією, гідрографією, астрономією, рослинністю та топографічними дослідженнями.

Серед цих атласів також слід виділити природний атлас, підготовлений Інститутом Бартеліо і який був випущений у п'яти томах. Пізніше у 1899 році з'явилася його друга частина, так званий метеорологічний атлас, що включав в себе понад чотириста карт, що стосуються змін погоди та клімату. Ще згодом з'явилася його третя частина, якої мав назву «Атлас географії тваринного світу».

З початку XX століття і за кілька років до кінця XIX століття процес підготовки атласів почав набувати відмітного характеру у виробництві, коли кілька країн почали створювати національні атласи, тобто з інформацією про одну країну. Цей тип атласу являє собою більш детальний аналіз, який з'явився в результаті загального прогресу в різних природничих, географічних та картографічних науках. Серед ранніх атласів такого типу був атлас, виданий Королівським шотландським географічним товариством під назвою «Атлас Шотландії» у 1895 році, підготовлений географом Варфоломієм [81].

Ці національні атласи в значній мірі складаються з карт, які містять математичні геодезичні дані, наприклад, показують мережі триангуляції та час завершення цього процесу, магнітне схилення та лінії, що з'єднуються між місцями, де річні зміни магнітного відхилення рівні. Зокрема, контурні лінії

показані лише на деяких з небагатьох картах із цих атласів. Крім цього, атласи включають зображення прапорів різних адміністративних одиниць країни, що ілюструють їх розташування, та багато історичних та географічних символів, позначень, що дають конкретну картину історичного розвитку країни [82].

Більше того, розвинені країни створювали освітні атласи та загальні атласи, які надавали студентам інформацію про науку географію на різних етапах навчання у навчальних закладах.

Інший різновид атласів також мав назву міські атласи. Великий інтерес до планування та організації міст вимагав створення спеціальних атласів. Серед цих атласів найвідоміший був атлас, який було видано Німецькою академією розвитку в містах та передмістях Німеччини [83].

Різновиди та класифікація атласів не обмежується лише вищезазначеними прикладами. Так наприклад, є ряд розвинених країн, які видають атласи дуже детально, у масштабі провінцій, таких як Болонья для Франції або атласи присвячені землям Німеччини. Метою створення таких атласів є потреба у використанні їх як наочних записів, що використовуються як довідкові матеріали для професіоналів, політиків та посадових осіб і служать основою для загального планування розвитку країни, оскільки ці атласи стосуються багатьох аспектів політичного, економічного та культурного життя [84].

Що стосується атласів, що створювались на території Іраку, то тут можна розрізнити два типи джерел. Одні види атласів створювались іракськими картографами, а інший – іноземними агентствами. Ці атласи варіюються залежно від цілей, до яких вони були підготовлені. Загалом тут йде мова лише про загальні атласи для шкільного рівня, які в більшості містили інформацію нижче університетського рівня. Крім того, що вони часто містили застарілу інформацію. Що стосується іншого типу атласу, такого як національний атлас, то в країні його досі бракує.

Загалом, атласи Іраку можна класифікувати за їх змістом та метою, для якої вони були підготовлені, на кілька типів, включаючи: географічні атласи різного типу, спрямовані на задоволення потреб студентів на різних

навчальних етапах. Часто карти цих атласів різноманітні, оскільки крім карт, що стосуються території Іраку, вони включають і інші карти країн арабського світу та зарубіжних країн. Серед доступних атласів є адміністративно-політичні атласи, які досліджують адміністративний поділ держави з точки зору її меж, площ та кількості жителів у кожному з них.

Існує окремий атлас, що включає набір карт, що відображають східну прикордонну лінію Іраку, та два атласи окремо для міста Багдад. Крім того, існують історичні атласи, карти яких демонструють різні давні цивілізації та стародавні держави, що утворилися в регіоні. Що стосується економічних атласів, то доступними на наш час є лише сільськогосподарський атлас, який показує розподіл та поширення сільськогосподарських культур. Що стосується природних атласів, то на початок ХХ століття було видано кілька публікацій кліматичного атласу Іраку. Групу карт, включених до цього природничого атласу, підготувала американська компанія Ralph, і вони є додатковими картами, розробленими для дослідження, яке компанія провела для пошуку підземних вод в Іраці. Більш детально у наступних підпунктах цього розділу буде розглянута інформація про атласи у двох основних областях: природничі атласи та інші атласи різного призначення.

1. Атласи різного призначення.

Атлас Таха Аль-Хашемі. Одним з перших атласів, підготовлених для Іраку, є атлас, створений Таха Аль-Хашемі (іракський військовик і політик, очолював уряд країни від лютого до квітня 1941 року) в 1933 році під назвою «Атлас Іраку, історія та географія», а вдруге був надрукований в Багдаді в 1936 році. Він був підготовлений для учнів середніх класів та будинків вчителів, і він включав двадцять чотири карти, з яких п'ятнадцять - це географічні карти, а решта - карти історичні. І цей атлас не обмежувався лише картами Іраку, але також включав п'ять карт Аравійського півострова.

Карти цього атласу були намальовані в різних масштабах, включаючи 1: 4 000 000 та 1:2 000 000. Зокрема, карти Аравійського півострова, були створені у масштабі 1: 7 500 000. Карти Іраку включали дві адміністративні

карти, складені у двох згаданих вище масштабах, а також карту річок Іраку та Середнього Євфрату в масштабі 1:3 000 000.

Він також містить дві карти населення, одна з яких стосується національностей та племен Іраку, масштабом 1:4 000 000, а друга – карта густоти населення у масштабі 1:8 000 000. На додаток до цього, створено було карту гірських систем Іраку, підготовлена Генеральним управлінням зйомки в Багдаді в 1929 році в масштабі 1:2 000 000. Це була контурна карта, на якій гірські хребти представлені відповідно до їх площі із зазначенням висоти найважливіших вершин у регіоні. Також атлас містив і економічну карту, на якій райони сільського господарства та випасання худоби були зображені за допомогою семи кольорів, представленими на карті методом забарвлення площ, тоді як решта економічних ресурсів та сільськогосподарських культур вказувалися методом письма, тобто символами.

На одній зі своїх сторінок атлас містив чотири карти головних міст Іраку, дві карти міста Багдад, одна карта міста Басра та інша карта міста Мосула. Цей атлас мав розміри 28 x 34 см.

Адміністративний атлас Іраку. За згадками автора цього атласу Ахмеда Сарми, який мав великий досвід з підготовки різних атласів з Іраку, цей атлас є першим та унікальним у своєму роді. Він включав в себе загальну карту Іраку, що показує межі основних адміністративних одиниць і загальну таблицю, що містить загальну статистику щодо площі території, кількості населення та щільності населення Іраку.

Атлас також містив одночасно чотирнадцять карт провінцій (мухафаз) Іраку. Кожна карта мала свою таблицю, що містила інформацію про площу, населення та щільність населення для кожного району та провінції Іраку. Також атлас містив декілька карт та таблиць, що містять деталі адміністративного статусу міста Багдад та його околиць, а також межі районів Багдаду із площею кожного сусіднього населеного пункту та їх кількістю населення. Крім того, атлас містив три карти трьох долин - південної, північної долини Іраку та острова Бадії, а також окрему карту доріг.

Цей атлас був опублікований невеликими частинами в 1952 році та складався з 36 сторінок.

Атлас сучасного Іраку. Він був підготовлений картографом Ахмедом Соусою в 1954 році, і цей атлас можна вважати першим добре виготовленим атласом Іраку, який використовувався на підготовчому та середньому етапах навчання в університетах студентами, оскільки він включав 26 зображень і карт, і окрему карту арабського світу.

Цей атлас починається з адміністративних карт Іраку з детальними таблицями площ та кількості жителів кожного району (мухафази) з чотирнадцяти регіонів країни та трьох долин. Дослідник посилався на дані перепису 1947 року. Карта не обмежувалась лише цими даними, оскільки вона включала також діаграму, що показувала місце розташування Іраку по відношенню до сусідніх країн.

Що стосується другої адміністративної карти, то він узагальнив її, щоб проілюструвати розподіл і щільність населення, оскільки використовував точкові символи для позначення кожної тисячі жителів села. І маленький трикутник, який символізував би кожні десять тисяч кочових племен, нехтуючи при цьому представництвом жителів міст. Серед інших карт, включених до атласу, є дві карти транспортних шляхів, одна з них наземних доріг, а інша - залізничних та повітряних шляхів, і кожна з них має таблицю, що показує довжину цих доріг.

В атласі міститься кілька природничих карт північної частини Іраку, одна з яких - карта гірського регіону на півночі Іраку. Ділянки гірських хребтів позначені товстими лініями, а до самої карти був доданий список назв гір у кожному районі з висотою в метрах, а також діаграма, що відображає чотири ділянки в гірському регіоні з кордонами Іраку з Туреччиною та Іраном. Друга карта представляє ліси на півночі Іраку, тоді як третя карта ілюструє іракські курорти та узбережжя.

Атлас вмщував також дві карти водних ресурсів Іраку, одна з яких - карта річок Іраку із загальними позначками про довжину річок та сезонами

збільшення і зменшення рівня води в річках. Друга карта розміщує басейни Тигр і Євфрат та їх притоки, разом із таблицею, що показує площу кожного басейну. В окрему панель на атласі було включено дві карти, що представляють два поздовжні ділянки річки Тигр та Євфрат, де вони входять в іракські землі, аж до долини Аль-Фау, з величиною нахилу річки між районами, через які ці річки проходять.

У двох інших картах дослідник відобразив групу іригаційних проектів на річці Тигр і Євфрат. Атлас містив і набір економічних карт, включаючи сільськогосподарську карту Іраку, на якій кадастрове забарвлення використовувалося для поділу земель на одинадцять категорій, із вказівкою площі кожної землі. І друга карта – карта сільськогосподарських культур, на якій для позначення видів сільськогосподарських культур використовувались зображальні символи. І третя карта – це карта для позначення поширення сільськогосподарських тварин, тобто худоби. Карта містила зображувальні символи та демонструвала кількість тварин у кожному районі.

І четверта карта – карта мінеральних ресурсів, за винятком нафти. Карта містила таблиці, що показують райони, в яких доступні корисні копалини. Карта відображає райони видобутку нафти, її нафтопереробні заводи та трубопроводи, що її транспортують, із таблицями, в яких відображаються ціни на нафту, разом з оглядом довжин і діаметрів нафтопроводів та дати їх створення. Атлас також містив геологічну карту Іраку.

Атлас також включав дві карти, перша з яких зображувала місто Багдад та межі муніципалітету столиці, з згадуванням кордонів житлових районів та кількості жителів у кожному з них.

Атлас Іраку в дані часи. Карти для цього атласу були зібрані та досліджені Ахмедом Соусою та опубліковані Іракською науковою академією в 1959 році. Ці карти не обмежувались лише районом старого Іраку та островом, сюди також входили карти арабських земель та карти світу.

Атлас включав вступ до вісімнадцяти сторінок, короткий зміст давньої географічної думки про земну кулю та розвиток цієї думки з розвитком епохи,

вказуючи на те, що основи мистецтва картографії та геодезії були вперше розвинуті саме іракськими дослідниками.

Цей атлас містив тридцять дев'ять карт, перші п'ять з яких включали найдавніші карти. Перша карта датується більше 4 тис років до н.е., і це карта світу, яку склали вавилоняни. Наступною представлена карта Кадастро з періоду Вавилону, що датується кінцем третього тисячоліття до нашої ери, потім карта шумерського міста Нефер (Ніппур), що датується першою половиною II тисячоліття до н.е. Далі в атласі міститься дві топографічні карти, що датуються п'ятнадцятим століттям до н. е., одна з яких була знайдена в стародавньому місті Нозі, приблизно в 20 кілометрах на південний захід від Кіркука, а друга була знайдена в руїнах міста Нефер. Обидві карти намальовані для ілюстрування поділу приватної та державної власності та організації графіків зрошення.

Крім того, атлас має чотири карти світу, зображені древніми греками, що датуються серединою VIII століття до н.е. Потім починаються карти арабської ісламської ери Іраку, які містять інформацію про арабські землі, і світові карти, починаючи з початку X століття і до середини XVI століття. Насправді ці карти ближчі до топологічних карт і вони не намагаються скласти чітких вражень про відстань чи правильні напрямки, тобто містять не точну інформацію.

В епоху ісламу географи приділяли особливу увагу землям арабів, з одного боку, та Іраку між двома річками, з іншого. Вони назвали ці карти «зображеннями», відповідно були зображення земель арабів, зображення Іраку, зображення острова, повне зображення території землі, зображення всієї землі, тоді як лише деякі з них назвали це словом «карта».

Атлас включав двадцять сім карт, серед яких шість – карт Іраку, і дев'ять карт світу. Ці рисунки та карти для атласу були зроблені географами Аль-Балхі, Аль-Астагі, Ібн Хавкалом, Аль-Макдісі, Аль-Шаріфом та Аль-Ідрісі.

Атлас також включав три ілюстративні карти, одна з яких була картою, що відображає межі Ассирійської імперії (750-612 рр. до н.е.). Друга карта

включала межі арабських та ісламських завоювань у перші три століття міграції, в той час як третя карта показувала стародавні історичні місця в Іраку та межі адміністративного поділу країни в 1959 р. разом з таблицею, що відображає історичні епохи стародавніх цивілізацій.

Іракський географічний путівник – це посібник, який підготував вищезгаданий географ Ахмед Соуса, і який поєднує атлас та географічну довідку. Цей посібник вийшов у середніх розмірах (17 x 23 см) у 1960 році, і цікавим є те, що його сторінки позбавлені нумерації. Він містив інформацію про появу і розвиток вперше картографічної науки в регіоні Іраку і також відображає карти адміністративних департаментів Іраку.

Інший атлас **«Карти Іраку»** підготував Ахмед Соуса в 1962 році і його було опубліковано Міністерством внутрішніх справ Іраку. Цей атлас для Іраку включав в себе тридцять три карти, включаючи вісім карт, що стосувались історії Іраку до епохи встановлення республіки, і карти, що стосувались різних географічних тем, на додаток до шістнадцяти карт, що стосувались регіонів Іраку, з двома картами про місто Багдад. Цей атлас було надруковано в одному виданні арабською мовою, а в іншому виданні англійською.

«Атлас для освітніх установ (з детальними картами Іраку та країн Арабського світу)» був опублікований Бібліотекою Британської Місії в Багдаді та Бейруті без зазначення дати публікації. Цей атлас включав п'ятдесят три карти, крім простої інформації з проєкцій та астрономічних карт. Кількість карт Іраку в ньому досягла чотирнадцяти, тоді як кількість карт арабського світу та його регіонів становила двадцять одну, а решта була присвячена картам світу та окремих його країн. Карти Іраку були намальовані у простій технологічній формі, спотворені неточностями. Перша з карт цього атласу була топографічна карта, і вона була єдиною, що містила масштаб та посилання. На карті присвяченій археології було показано місцезнаходження деяких районів стародавніх старожитностей, без жодної згадки про дати. Те саме стосується карти розподілу корисних копалин, яка включала згадування інформації про загальний розвиток геології Іраку, залишаючи саму геологічну

карту порожньою. Неточність чітко простежується і на сільськогосподарській карті, де сільськогосподарські системи поділяються на групу класів.

«Атлас Іраку та світу» був опублікований Мухаммедом аль-Саббагі в Лівані у співпраці з Джорджем Філіпом, а надрукований у Мілані, не зазначаючи року друку. Цей атлас включає дев'яносто шість сторінок, що містять понад сто дев'яносто карт і діаграм, намальованих у різних масштабах, збільшених до 1:1 000 000 та менших до 1:80 000 000 та 1:275 000 000. Цей атлас можна вважати одним з найкращих атласів виданих арабськими географами, оскільки при його створенні докладались великі зусилля. Цей атлас було випущено для задоволення потреб учнів молодших, середніх та старших шкіл.

Інформація, що міститься в атласі, складається із загальних інструкцій щодо читання карти, а також інформації про розташування карт в атласі. Він містить карти світу, складені відповідно до різних контекстів для уточнення конкретних цілей, включаючи кліматичні, геологічні та природні карти, карти рослинності, а також розподіл щільності населення та етнічну карту світу. Потім політична карта, підписана основними транспортними лініями із залізниць, повітряного та морського судноплавства, і ці карти склалися відповідно до рідних міст Мульведі та Хаммера, рівних площам. Що стосується карт розподілу корисних копалин, палива та енергії, промисловості, сільського господарства, вони були намальовані з використанням кількісних геометричних символів. До цих карт додаються схеми, що показують найважливіші країни-виробники різної продукції та їх відсоток виробництва, згідно зі статистикою ООН за 1966 рік.

Далі в атласі йдуть карти арабського світу, спочатку природничі, а потім політичні. Серед природничих слід виділити кліматичні карти, карти рослинного та тваринного світів. Атлас містить і карту загальної кількості населення світу, що відображає ісламський світ та пропорції розподілу його населення в Азії, Європі та Африці.

Що стосується карт арабських країн, то їх кількість досягла дев'яносто трьох в цьому атласі, в тому числі двадцять дев'ять по Іраку, і ці карти складаються з топографічної карти масштабу 1: 4 000 000, крім плану міста Багдад, складеного в масштабі 1:1 750 000. Потім атлас містить набір тематичних карт, таких як геологічна карта, кліматичні карти та карти, що відображають системи водовідведення річок та потоків. Наступними йдуть економічні карти, карти землекористування, карти сільськогосподарських регіонів, карти рослинного та тваринного світів та карта розподілу корисних копалин та промисловості. Слід відмітити, що карта з розподілу населення та інша карта, що відображає адміністративні поділи країн були нанесені в малому масштабі 1: 10 000 000. В кінці атлас містить карти всіх континентів та сімдесяти країн світу.

При картографуванні атласу на картах була використана група проекцій, що відповідають призначенню їм цілям. До найпоширеніших проекцій відносять проекцію Меркатора та конічні проекції з однією широтою та двома основними лініями, особливо для районів з невеликими територіями, таких як арабські країни, включаючи Ірак.

Деякі картографічні методи були використані для представлення природних, економічних та людських аспектів, включаючи використання кольорових шарів у картах великого масштабу. Крім того, метод подання об'єму здійснювався за допомогою затінення з косим освітленням для відображення місцевості та висот на континентальних картах.

Що стосується економічних карт, то на деяких з них, наприклад, на карті землекористування застосовувався метод ареального кольорового затінення, а в деяких інших картах використовувались не кількісні символи - точки з колами, що відображали відсоток розподілу продукції, а також графічні рядки.

Незважаючи на те, що для підготовки та виготовлення цього атласу, як зазначалось вище, було докладено багато зусиль, не обійшлося без помилок у деяких його картах, включаючи письмові помилки, як на картах Шатт-аль-Араба та Центрального Іраку. Що стосується другого прикладу, то на одній із

карт замість Бані Саад було написано слово "Бел-Саад". Значну помилку було допущено на карті поширення великої рогатої худоби - корів, буйволів та верблюдів, коли кольорові символи у вигляді точок використовувались для символізації розподілу цих тварин, де символи були подані неправильно, вказуючи поширення верблюдів у північному регіоні, в той час як буйволи розташовувались на пустельному плато. Що стосується корів, то вони були позначені в районах боліт і ставків.

Тим не менше, цей атлас можна вважати початком успішної роботи, оскільки недоліків з часом можна уникнути та змінити після вичитки та редарування.

«Атлас Месопотамії» – це оригінальна копія Месопотамського атласу (автор Мартін А. Бік) з Амстердамського університету в перекладі на англійську мову. Цей атлас – це історичний та культурний огляд цивілізацій, що панували в Месопотамській долині, та райони їх поширення за межами регіону, починаючи з кам'яного віку і до падіння Вавилону. Атлас має і спеціалізовані, тематичні карти, такі як карта типів ґрунтів в Іраці, природна карта, карти солоності ґрунту та карта районів, придатних для зрошення. Крім того, атлас містить і політичну карту іракської держави. Атлас включав двадцять дві карти на ста сорока семи сторінках, які містили безліч малюнків, аналітичних карт та зображень, організованих у рівновазі з точки зору тексту та пояснення, а карти атласу були добре сформовані та базувались на географічних та археологічних підставах та даних [85].

«Атлас Багдаду». Цей атлас був підготовлений Ахмедом Соусою та надрукований Генеральним управлінням справ Іраку в 1952 році. Цей атлас включав шістнадцять карт та дві фотографії, зображення Багдаду. Карти, що містяться в них, розташовані відповідно до історії та хронології подій. На першій з цих карт зображена область Багдаду такою, якою вона була в пізній сасанійській період та на початку ісламської ери.

Кожна з карт має покажчик або легенду, що включає в себе давні назви, що містяться в карті, у вигляді путівника по цих назвах між їхніми місцями

відповідно до квадратної сітки для кожної карти. В атласі є деякі карти, складені сходознавцями та туристами, які проїжджали це місто в різний час. Крім того, в атласі є карта сучасного міста Багдад, що містить деталі його адміністративних меж та районів, межі цих районів та кількість їх мешканців.

У цьому атласі також були згадані наступні карти:

- A. Карта Лі Странга, автора книги «Багдад за часів халіфату Аббасидів».
- B. Карта Багдаду у XVII столітті (1976 рік).
- C. Карта Багдаду у вісімнадцятому столітті (1766 рік).
- D. Карта Багдаду в дев'ятнадцятому столітті, автори - Фелікс Джонс та А. Коллінгвуд, 1853-1854 рр.
- E. Карта Багдаду, автора Рашида Аль-Хавджею, коли він був начальником штабу в османській армії в 1908 році.
- F. Карта Багдаду, розроблена Сааром та Герцфілдом на початку XX століття.

«Атлас турецько-перських кордонів» – це набір карт, об'єднаних у формі атласу, що показує турецько-персидську прикордонну лінію, яка була визначена між двома країнами згідно з Протоколом про визначення турецько-персидського кордону на 1913-1914 рр.

«Атлас сільськогосподарських регіонів» був опублікований Міністерством сільського господарства Іраку в 1956 році. Карты цього атласу показують розподіл сільськогосподарських культур, вироблених у країні, у дуже малому масштабі 1: 6 000 000.

3.2. Атласи природничої тематики на територію Іраку.

«Іракський кліматичний атлас». Цей атлас був виданий у декількох виданнях через окремі проміжки часу. Перше видання цього атласу було у 1945 році і включало дев'яносто карт та декілька профілів, в яких представлені статистичні дані про атмосферний тиск та кількість опадів. Друге видання було опубліковано у 1979 році, за рекомендацією Метеорологічного

управління Ліги арабських держав. Ця установа надала рекомендації іракським картографам розробити кліматичний атлас для країн арабського світу в єдиній формі, за умови, що масштаб карти складатиме 1: 5 000 000. Цей атлас включав в себе сто тридцять дві карти. Дані, на які спиралися при створенні карт датуються періодом між 1941-1970 роками.

Для карти ґрунтів були взяті дані за період з 1971 по 1975 рік, а також дані вітрів за період з 1961 по 1970 рік. Загалом, для розробки кліматичного атласу дані були зібрані лише з чотирьох метеорологічних станцій: Багдаду, Мосула, Басри та Аль-Рутби.

Цей атлас також містив дані, що показують розташування тридцяти станцій метеорологічного моніторингу та їх висоту над рівнем моря.

Нижче наведена таблиця 2, що показує типи та номери цих карт.

Крім того, атлас містив регіональні карти підземних джерел води в Іраку. Дані для цих карт було надано компанією «Ralph M. Parsons Company» (американська фірма з питань оборони, розвідки та інженерії) в 1957 році. Ця фірма здійснила дослідження підземних джерел води в Іраку, що в результаті сприяло створенню вісім регіональних карт масштабу 1:2 000 000, опублікованих у незалежному атласі, і ці карти були наступними:

Зміст „Іракського кліматичного атласу» Таблиця 2.

جدول رقم (٢)
الخرائط التي يحتويها أطلس مناخ العراق

عدد الخرائط	نوع الخريطة	سلسل
١	مواقع محطات الرصد الجوي	١
٢	خرائط الاشعاع الشمسي و سطوع الشمس	٢
٨٣	خرائط حرارة الهواء	٣
٦	خرائط الرطوبة	٤
٥	خرائط التبخر	٥
١٠	خرائط التساقط	٦
٤	خرائط الضغط الجوي	٧
٥	خرائط الرياح	٨
٩	خرائط حالة السماء (التفييم ، الصحو ، الضباب)	٩
٥	خرائط عدد أيام العواصف الترابية	١٠
١	خريطة عدد أيام العواصف الرعدية	١١
١	مرتسم المتوسط الشهري لحرارة التربة على عمق ٥٠ سم	١٢
١٣٢	المجموع	

- карта фізико-географічних регіонів;
- загальна геологічна карта;
- топографічна карта, що показує контурні лінії та точки висоти;
- карта дощових опадів;
- карта підземних вод;
- карта розподілу ґрунтових вод.

Крім того, багато загальних світових атласів по всьому світу містять карти Іраку, як це стосується «Атласу арабського світу та Близького Сходу», опублікованого Фондом Калуста Гульбенкяна. Цей атлас містив набір

з п'ятнадцяти карт Іраку – економічні, сільськогосподарські, природні та кліматичні карти Іраку та карту з планом міста Багдад [86].

ВИСНОВКИ

Дев'ятнадцяте століття – це час становлення картографії як самостійної науки. Нові часи, коли значно точнішими стали методи визначення координат, вимагали і від карт більшої точності зображення, що не можна було досягнути

тільки описовими методами, притаманними географії. Удосконалення властивостей карт потребувало застосування й математичних методів. Цьому процесу сприяло також вирішення науково-технічних завдань з удосконалення робіт зі складання і видання карт у зв'язку із впровадженням у виробництво фототехніки і літографії, які витіснили дорожчі способи гравіювання по дереву або міді. У кінці XIX та на початку XX ст. у більшості країн карти створювали геодезисти, топографи, землеміри, гравери-художники, які оволодівали картографічною справою під час багаторічної практичної роботи.

В результаті написання випускної кваліфікаційної роботи магістра було виконано наступні завдання:

- проаналізовано картографування території Іраку на межі XIX-XX ст.;
- досліджено еволюцію кордонів Іраку та формування політичної карти країни в кінці XIX та на початку XX ст.;
- проаналізовано карти Іраку, їх види, розглянуто топографічні карти території Іраку;
- досліджено атласне картографування території Іраку на межі XIX-XX ст., проаналізовано атласи Іраку різного змісту і призначення.

Ірак успадкував свої східні кордони від Османської імперії в результаті двосторонніх угод з Персією, формування північних кордонів було результатом угоди між Туреччиною та країнами, які на той час володіли мандатом на іракську територію. Що стосується південних та західних кордонів країни, то формування більшості із них були результатами домовленостей з відповідними сусідніми країнами, оскільки вони були окреслені поетапно між 1922-1937 роками.

З моменту створення Департаменту земельного кадастру у Багдаді виробництво карт і планів місцевості активізувалось в країні. Це виробництво було спрямоване на обслуговування британських інтересів. Більшість карт, які були виготовлені в той час, були розроблені методом цинкографічного друку через швидкість та низькі витрати цього методу. Карти створювали в британських відділах кадастру в Індії, і до 1925 року у своїх відділах

Департамент земельного кадастру мав 7472 карт і планів, 6001 карт і планів з яких було виготовлено лише в тому році, і ця кількість почала збільшуватися щорічно. Власне кількість виготовлених карт і планів місцевості у 1927 році досягла 36787 карт і планів, а в наступному році на 4908 карт більше. В 1930 році було надруковано 230275 карт і планів.

Що стосується атласів, що створювались на території Іраку, то тут можна розрізнити два типи джерел. Одні види атласів створювались іракськими картографами, а інший – іноземними агентствами. Ці атласи варіюються залежно від цілей, до яких вони були підготовлені. Загалом тут йде мова лише про загальні атласи для шкільного рівня, які в більшості містили інформацію нижче університетського рівня. Крім того, що вони часто містили застарілу інформацію. Що стосується іншого типу атласу, такого як національний атлас, то в країні його досі бракує.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Henry A. Foster, The Making of Modern Iraq, London, 1936, p. 90.
2. Naval Intelligence Division, op. cit., p. 1.
3. الجمهورية العراقية ، وزارة التخطيط ، المجموعة الإحصائية السنوية ١٩٧٥، ص ١٩
4. عباس المزاون ، تاريخ العراق بين احتلالين ، ملمة شركة التجارة واللباعة المحدودة ، ج ، بغداد ، 199 ، ص19.
5. جابر ابراهيم الراوي ، الحدود الدولية ومشكلة الحدود العراقية الايرانية ، المطبعة الفنية الحديثة ، بغداد 1970 ، ص ص 211
6. مصطفى عبد القادر النجار ، التاريخ السياسي لمشكلة الحدود الشرقية للوطن العربي في شط العرب مطبعة الموانىء العراقية ، البصرة ، 1974 ، ص 80
7. جون غوردون لوريمر ، دليل الخليج ، ترجمة قسم الترجمة بمكتب أمير دولة قطر ، مطابع على بن علي ، الدوحة ، القسم التاريخي ، ط 1 ، 1967 ج 4 ، ص 2034-2036
8. على نعمة الحلو ، المحمرة مدينة وامارة عربية ، دار الحرية للطباعة ، بغداد 1972 ، ص 55-56
9. شاكر صابر الضابط ، العلاقات الدولية ومعاهدات الحدود بين العراق ايران ، دار البصرى بغداد 1966. للاطلاع على نصوص معاهدة ارضروم الثانية والمذكرات الايضاحية بين الأطراف الأربعة ، انظر . ص 61-73
10. عبد الرزاق عباس حسين ، الجغرافية السياسية مع التركيز على المفادني الجيوبوليتيكية ، مطبعة (اسعد بغداد 1976 ، ص 131
11. النجار ، المرجع السابق، ص 88-89
12. ستيفن ميسلى لرنكريك ، أربعة قرون من تاريخ العراق ، ترجمة جعفر الخياط ، مطبعة المعارف ، ط بغداد 1968 ، ص 365-366
13. C.H.D. Ryder, "The Demarcation of the Turco-Persian Boundary in 1913-1914", Geog. Jour., Vol. LXVI, 1925, p. 228-229.
14. حسن الراوي و ابراهيم معروف ، مجموعة المعاهدات والاتفاقيات الثنائية المستردة بين العراق والدول الأجنبية ، الجزء الثاني ، وزارة الخارجية العراقية مطبعة الحكومة ، بغداد 1957 ، ص 118
15. للاطلاع على نصوص هذه المعاهدة وملحقاتها ، انظر جابر ابراهيم الراون ، مصدر سبق ذكره ، ص 431-467
16. شاكر صابر الضابط ، مصدر ارسبق ذكره ، ص 201-231
17. الحكومة العراقية ، ملفات البلاط الملكي ، 2/4/5 سرى فى 38/12/29 تقرير عن القضايا الموقوفة - تحديد الحدود العراقية الايرانية . كتبه ماكد وكل .

18. حسين ، الجغرافيا السياسية ، مرجع سبق ذكره ، ص 141-143
19. فلاح شاكر اسود ، الحدود العراقية الايرانية ، دراسة في المشاكل القائمة بين البلدين ، مطبعة المانى ، بغداد 1970 ، ص 6
20. محمد عبد الغنى سعودى ، الوطن العربي ، المكتبة النموذجية ، مطبة اطلس ، القاهرة 1970 ، ص 232 وما بعدها .
21. المعاهدة العراقية الانكليزية - التركية المنعقدة في 5 حزيران 1926 ، مطبعة الحكومة العراقية ، بغداد 1941 ، ص 11-12
22. Jukka Nevakivi, Britain, France and the Arab, Middle East 1914-1920, The Athlone Press , London 1969 , pp . 19-22.
23. Howard M. Sachar , The Emergence of the Middle East 1914 - 1924, Alfred A. Knopf , New York 1969, p.166.
24. J.C. Hurewitz , Diplomacy in the Near & Middle East, A Documentary Record 1914 - 1956, Vol. II, U.S.A., 1956 , p. 19.
25. متي عقراوي ، العراق الحديث تحليل الاموال العراق ومشاكله السياسية والاقتصادية والصحية والاجتماعية والتربوية ، تربيعة مولفه عن الانكليزية بالاشتراك مع مجيد خد وري ، مطبعة العهد ، بغداد 1936 ، ص 31-32
26. ابراهيم خليل احمد ، ولاية الموصل دراسة في تطوراتها السياسي 1908-1922 ، رسالة ماجستير غير منشورة ، بغداد 1975 ، 378
27. M. AWAD , " Geographical Aspects of the Mosul Question". Scottish Geog . Magaz . , Vol . 43 , 1927 , pp . 4-5.
28. H.I.Lloyd , " The Geography of the Mosul Boundary", (T) Geog . Jour . , Vol . LXVIII , 1926 , p . 105.
29. League of Nations , Question of the Frontier between Turkey and Iraq , op . cit. , pp . 20-24.
30. Abid A. Al - Marrayati, A Diplomatic History of Modern Iraq, Report Spelleri, New York 1961, p. 29.
31. عبد الرزاق الحسنى ، تاريخ العراق السياسي الحديث ، ج ١ ، مطبعة العرفان ، صيدا 1948 ، ص 319.

32. Lloyd, op . cit . , p. 116.
33. Poster, op . cit . , p. 160.
34. Lloyd, op . cit . , p. 106.
35. الحكومة العراقية ، ملفات البلاد الملكي ، ملغة تركيا وقضية الموصل والحدود رقم ٩ / ١ / ٩ مذكرات من فيصل ، شباط 1922.
36. Report by His Majesty Government in the U.K. of G.B. & N. Ireland to the Council of the League of Nations on the Progress of Iraq, 1925 , p. 24.
37. Report 1932 , op . cit . , p. 17.
38. محمد عامر العمري ، تاريخ مقدرات العراق السياسية ج 1 ، الموصل 1924 ، ص 51-52
39. صادق حسن السوداني ، الملاقات العراقية السعودية دراسة في العلاقات السياسية 1920-1931 ، رسالة ماجستير غير منشورة ، بغداد 1972 ، ص 37
40. العزاوي ، مصدر سبق ذكره ، ج 7 ، ص 264-265
41. كارل بروكلمان ، تاريخ الشعوب الاسلامية ، نقله الى العربيه نبيه أمين فارس ومنير البعلبكي ، دار العلم للملايين ، ط4، بيروت 1965، ص742.
42. G. Bell, The Letters of G. Bell , London 1927, II , p. 635.
43. السوداني ، مصدر سبق ذكره ، ص 74 .
44. الحكومة العراقية ، ملفات وزارة الخارجية العراقية ، ملف 5/4، قضية الاخوان 21-1922 ، ورقة 47,48 ، من مشاور المنتفك الى مستشار الداخلية برقم 624 ، في 16 آذار 1922
45. السوداني ، مصدر سبق ذكره ، ص 89
46. Bell, op . cit . , p. 629.
47. الحكومة العراقية ، ملفات الخارجية العراقية ، ملغة 4 / 4 / 5أ ، قضية الاخوان 21-1922 رقم 79 كتاب رقم 102 / م في 6 نيسان 1922
48. احمد سوسه ، الدليل الجغرافي العراقي ، بغداد 1960 بدون ارقام للصفحات ، عدد صفحاته 68 صفحة
49. محمود فهمي درويش ، مصطفى جواد ، وأحمد مرسة ، دليل الجمهورية العراقية لسنة 1960 ، وزارة الارشاد ، مطبعة التعدين ، 1961 ، ص 93
50. لونكريك ، اربعة قرون من تاريخ العراق الحديث ، مصدر سبق ذكره في 340

51. جاسم محمد حسن ، العراق في العهد الحميدى 1876-1909 رسالة ماجستير غير منشورة ، بغداد 1975 ، ص13-15 ،
52. ارندت تى ، ويلسون ، بلاد ما بين النهرين بين ولا عين ، ترجمة فوءاد جميل ، دار الجمهورية ، بغداد 1971 ، الجزء الثاني ص 136
53. حميد احمد حمدان التميمي ، البصرة في ظل الاحتلال البريطاني
54. Special Report , by His linjesty's Government in the U.K. of G.B. & ' N. Ireland to the Council of the League of Nations on the Progress of Iraq, During the Period 1920-1931, London 1931, p. 48.
55. League of Nations, September 30th 1924, op. cit Map H° 7, Senle 1: 3,000,000.
56. R. Knowles & J. Wareing , Economic and Social Geography, W ... Allen, London 1979 , p. 255.
57. E.Douglas Baldock, "Cartographie Relief Portrayal", International Yearbook of Cartography, 1971, Vol. II 11, p. 75.
58. Thrower, map, p. 73.
59. محمد صبحى عبد الحكيم وماهر الليثى ، علم الخرائط ، مصدر سبق ذكره ، ص 32-33 .
60. ت. دبليو . فريمان ، قرن من التطور الجغرافي ، ترجمة شاكر خصباك ، منشورات جامعة بغداد ، مطبعة العاني ، بغداد 1976 ، ص 343
61. سطيحه ، الجغرافية العملية وقراءة الخرائط ، مصدر سبق ذكره ، ص 43 .
62. Robinson & Sale , op. cit . , p. 296.
63. Report 1925 , op . cit . , p . 125 .
64. C.C. Dickinson , Mapa & Air Photographs , 2nd ed. , Arnold , London, 1979, PP. 67–69.
65. محمود عبد اللطيف عصفور ومحمد عبد الرحمن الشرنوبى ، الخرائط ومبادئ المساحة ، مكتبة الأنجلو المصرية ، 1978 ، ص 362
66. Macleod , op . cit . , p. 14.
67. Thrower, N. J. W. and Cooke, R. U., “ Slope Scales for Use on Topographic Maps,” Professional Geographer, Vol. 20 (1968), p. 84.
68. Steers, op . cit . , p. 226.
69. Dury, May Interpretation, 4th ed. , London 182. 1972.

70. ساطع محلى ، مصدر سبق ذكره ، ص ١٣٠

71. Sketch Ichpographic vertiges of Assyria, 1855, sheet 1 st, scale 1:12 250.

72. G.C. Dickinson, Maps & Air Photo. , op. cit . , p. 89.

73. Asia: 1:250,000, Sheet - Iraq 9.5.0.5. , 1 ° 3723, London 1924.

74. Iraq - Desert, Rutba, 0.5.0.5., N°.3954 , Scale 1 : 500 000, London 1937.

75. Peak , & Carter , op. cit . , p. 55.

76. A.H. Meux , Reading Topographical Maps , 4th ed. , Hodder & Stoughton , London 1978, p. 24.

77. الجمهورية العراقية ، لوحة الحلة أي ٣٨ يو ٢ دى / ٧ بمقياس 50,000/1 الهيئة العامة للمساحة ، بغداد ١٩٧٩.

78. Robinson & Sale , op . cit . , p. 275.

79. عن مقابلة مع الدكتور احمد سوسه و ابراهيم شوكت في المجمع العلمي العراقي بتاريخ 1978/3

80. B. Anin, Principles of Cartography, McGraw, Tokyo, 1962, p. 99.

81. واطلسي فنلندا عام 1899 ، واطلس مصر عام 1928

82. G.R. Crone, Map and their Makere, op. cit., p. 169.

83. Macleod, op, cit, p.15.

84. Muriel Lock, Modern Map Atlas, London, 1969, pp. 102-105.

85. Seton Lloyd, "Atlas of Mesopotamia" Geog. Jour., Vol. 128, 1962, p. 523.

86. Atlas of the Arab World & the Middle East, Montilan & Martin's Press, London 1960.